

PİYASA, POLİTİKA VE TOPLUMSAL CİNSİYET KISKACINDA KADIN EMEĞİ

KIRKAYAK
K U L T Ü R

 **MINISTRY OF
FOREIGN AFFAIRS
OF DENMARK**
Danida

kadınlarla dayanışma vakfı
women's solidarity foundation

ŞİMDİKİ KADINLAR
KARŞI KADIN VE DÜNYA GİRİŞİ

MUTFAK مطبخ

Raporu Hazırlayan

Lülüfer Körükmez

**Mutfak||Matbakh Atölye
Program Koordinatörü**

Emine Doğan

Fotoğraflar

Kemal Vural Tarlan

Proje Koordinatörü

Fatma Coşkun Caymaz

Proje Asistanları

Nuriye Karakülah

Clémence Dumas

Kapak Fotoğrafı

Burak Okyar

Tasarım

Salah Al Khal

Kırkayak Kültür

1.Baskı, Gaziantep, Aralık 2021

KIRKAYAK KÜLTÜR

Kırkayak Kültür - Sanat Merkezi

Akyol Mah. Atatürk Bulvarı. Şaban Sok. No:36/1

P.K 27010 Şahinbey/Gaziantep

Tel: 0342 230 74 54

kirkayaksanat@gmail.com

info@kirkayak.org

**KIRKAYAK KÜLTÜR - CENTRE OF MIGRATION AND
CULTURAL STUDIES**

Bey Mah. Atatürk Bulvarı Uyum Apt. No:30 Kat:1 Şahinbey/Gaziantep

Tel: 0342 220 20 80

gocmerkezi@kirkayak.org

KirkayakKultur

Kırkayak Kültür

www.kirkayak.org

Middle East Gypsies

www.middleeastgypsies.com

Bu rapor Ministry of Foreign Affairs of Denmark (Danida)'nın mali desteği ile hazırlanmıştır. Bu raporun içeriği tamamen Kırkayak Kültür'ün sorumluluğundadır. Rapordaki ifadeler Kırkayak Kültür'ün kendi görüşleri olup, Danida'nın politikalarını ve görüşlerini yansıtmamaktadır.

CONTENTS

KISALTMALAR	4
YÖNETİCİ ÖZETİ	6
GİRİŞ	8
Rakamlarla Türkiye işgücü piyasasında kadın emeği	10
Araştırma Yöntemi	13
PİYASA, POLİTİKA VE TOPLUMSAL NORMLAR KISKACINDA KADIN EMEĞİ	18
Ücretli işe giriş	21
İş... ama nasıl bir iş?	24
Çalışmaya devam etmek	24
İki Yaşam Öyküsünde Emek, Toplumsal Cinsiyet, Politika ve Piyasa	29
EMEK, TOPLUMSAL CİNSİYET VE DÜŞMANLIK	37
Emek ve düşmanlık	38
Toplumsal cinsiyet ve düşmanlık	40
Medya ve Politikacıların düşmanlaştırıcı söylemi	43
Sorunların çözümü temas (mı)?	45
Bir arada yaşamak için neler yapmalıyız?	48
SONUÇ	50
POLİTİKA ÖNERİLERİ	55
KAYNAKLAR	59
EK 1. KATILIMCI LİSTESİ	66
EK 2. ODAK GRUP ÇALIŞMA MATERYALLERİ	68
GRAFİK LİSTESİ	
Grafik 1 Yıllara ve Cinsiyete Göre Yabancılara Verilen Çalışma İzinleri	12
Grafik 2 Katılımcıların Yaş Dağılımı	16
Grafik 3 Katılımcıların Medeni Durumu	16
Grafik 4 Katılımcıların Çalıştığı Sektörler	17
Grafik 5 Katılımcıların Sigortalılık Durumu	17

KISALTMALAR

MoLSS	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DISK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
Danida	Ministry of Foreign Affairs of Denmark
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
KADAV	Kadınlarla Dayanışma Vakfı
SSI	Sosyal Sigortalar Kurumu
NGO	Sivil Toplum Kuruluşu
TURKSTAT	Türkiye İstatistik Kurumu

ÖNSÖZ

Bu rapora konu olan araştırma Şimdiki Kadınlar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Kadınlarla Dayanışma Vakfı ve Kırkayak Kültür'ün Mutfak||Matbakh Atölye programı işbirliğinde tasarlandı ve organize edildi. Şimdiki Kadınlar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, kadınların Suriye'nin demokratik geleceğini şekillendirmedeki rolünü derinleştirmeye ve güçlendirmeye; Suriye'deki insani krize ve Türkiye'deki Suriyeli mülteci topluluğuna yanıt vermeyi hedef edinmiş feminist bir kuruluştur. Dernek, dört entegre alanda çalışma yapıyor: Koruma, Güçlendirme, Katılım ve Savunu. Kadınlarla Dayanışma Vakfı (KADAV) ise feminist bakış açısına dayalı, hak temelli bir kuruluştur. KADAV, göçmen kadınlar, tutuklu kadınlar, yoksul kadınlar ve LGBTİ+ gibi en savunmasız grupları desteklemeye odaklanıyor. Çalışmanın ana odağı, eşit ve demokratik bir toplum elde etmek için cinsiyet eşitsizliği, ataerkil sistem, şiddet ve çoklu ayrımcılıkla mücadele etmektir. Kırkayak Kültür, Gaziantep ve çevre bölgesinde sosyal uyumu teşvik etmek için çeşitli alanlarda hak temelli çalışmalar yapıyor. Göç, kültür, sanat ve sosyal uyum konularındaki çalışmaları, her iki toplumun katılımını amaçlayan savunuculuk çabalarına ek olarak, mültecilerin kültürel miraslarını korumaları ve geliştirmeleri için açık alanlar yaratmayı amaçlıyor.

Bu üç kurumun deneyimlerinin bir araya gelmesiyle, uyrukları veya diğer mensubiyetlerinin ötesinde, kadınların deneyimlerini ve seslerini ortaklaştırmanın yollarını arayan bu proje ortaya çıktı. Bu raporun, söz konusu hedefe mütevazı de olsa bir katkı yapmasını umuyoruz.

Çalışma Ministry of Foreign Affairs of Denmark (Danida) tarafından desteklendi. Sivil toplum örgütlerinin eşit ve adil bir yaşamı birlikte kurma amacını gerçekleştirmek için yaptıkları çalışmalarda fon veren kuruluşların önemi yadsınamaz. Danida'ya, katkılarından ötürü teşekkür ediyoruz.

Saha çalışmasının gerçekleştirilebilmesinde kilit rol oynayan çalışma arkadaşlarımız çevirmen Yasemin Göncüoğlu, Tamara Aboud ve Amina Suveha'ya minnetimizi dile getirmek isteriz.

Gerek saha çalışması gerekse raporun yazılmasına katkılarını esirgemeyen Doç. Dr. Burcu Şentürk, Dr. Zeynep Özen Barkot, Dr. Serkan Turgut ve Doç. Dr. Didem Daniş'a teşekkür ediyoruz.

Son olarak, bu çalışma boyunca tanıştığımız, konuştuğumuz, dinlediğimiz, birlikte düşündüğümüz kadınlara teşekkür ediyoruz.

YÖNETİCİ ÖZETİ

Bu rapor, Türkiyeli ve Suriyeli kadınların ev dışı ücretli işgücüne katılımlarının belirleyenlerini ve etkilerini toplumsal cinsiyet ve gruplar arası ilişkiyi odağına alarak anlamayı amaçlamaktadır. Bu anlama çabası, makro politikalar, politik ve ekonomik bağlam ve toplumsal cinsiyet rejimleri kesişiminde oluşturulan bir analiz çerçevesinden yapıyor.

Çalışmanın hedeflerinden birisi, kadınların ev dışı ücretli işe girişlerini ve çalışmaya devam edip etmeme kararlarının belirleyenlerini ortaya koymaktır. Bir diğer hedef ise, Türkiyeli ve Suriyeli kadınların birlikte çalışma deneyimlerinin, ırkçılık ve yabancı düşmanlığına etkisini anlamaktır.

Araştırma kapsamında Gaziantep ve İstanbul'da 36 yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat ve altı odak grup toplantısı gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların yaklaşık %40'ı 26-35, %27'si ise 36-45 yaş aralığında yer alırken %63'ü evlidir. Kadınların 18'i tekstil sektöründe, 18'i hizmet sektöründe çalışırken 7'si kendi iş yerini işletiyor, 7'si temizlik işi yapıyor ve 5'i ise görüşmenin yapıldığı anda işsiz idi.

Ev dışı ücretli işe giriş ve çalışmaya devam etmenin belirleyenleri Türkiyeli ve Suriyeli kadınlarda ortaklaşmaktadır. Piyasa koşulları ve toplumsal cinsiyet rejimleri, bir yandan kadınların erişebileceği işleri ve iş koşullarını belirlerken diğer yandan da kadınların çalışma hayatında kalıp kalmayacaklarını da belirlemektedir.

Çalışma hayatında kalmanın en önemli belirleyenleri, iş koşulları ve toplumsal cinsiyet rejimidir. Hem Türkiyeli hem de Suriyeli kadınlarda, düşük ücretle ve sigortasız çalışmaya ek olarak, ev ve çocuk bakımının kadınların sorumluluğu adlandırılması ve bu yükün hafifletilmesinde kamusal hizmetlerin olmayışı, kadınların zorunlu oldukları süre boyunca çalışmaları sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle, evlilik, çocuk sahibi olmak veya ekonomik darboğazın geçilmesi kadınların işten ayrılmasını getirmektedir.

Türkiyeli ve Suriyeli kadınların iş ve çalışma koşulları ortaklaşmakla birlikte, Türkiyeli kadınların eğitim düzeyinin Suriyeli kadınlardan daha düşük olduğu görülmektedir. Bu da, mültecilerin kalifikasyonlarından daha düşük işler yapmak zorunda kaldıklarını göstermektedir.

Suriyeli mülteciler için Geçici Koruma rejimi enformel çalışma koşullarını oluşturan ve devam ettiren, Suriyelileri piyasanın ihtiyacı olan güvencesiz işgücü olarak istifade etmesine açık konumda bırakmaktadır.

Enformel piyasa koşulları Türkiyelileri ve Suriyelileri, geçimlerini sağlamak için

rekabet eden iki ayrı grup olarak konumlanmasına neden olmaktadır. Özellikle tekstil gibi enformel istihdamın ve sömürünün yüksek olduğu sektörlerde iş bulmak ve gelir elde etmek, Türkiyeliler ve Suriyeliler arasında çatışma ve düşmanlığın zeminini hazırlamaktadır.

Gerek Türkiyeliler gerekse de Suriyeliler için, beceri ve meslek edindirme, işgücü piyasasına erişimin sağlanması, girişimciliğin özendirilmesi gibi "kendi ayakları üstünde durma" (self-reliance) programların, piyasa koşulları göz önüne alınmadan hedef grubun yaşam koşullarında kalıcı etki oluşturması önemli kısıtlılıklar taşımaktadır.

Suriyeli mültecilere yönelik düşmanca ve ırkçı tutumlarda, politikacılar ve medya tarafından üretilen ve yaygınlaştırılan söylem ve temsillerin önemli yer tuttuğu görülmektedir.

Araştırma, sosyal temasın, ırkçılığı ve düşmanlığı azaltarak eşitlik temelinde birlikte yaşamı kurmada anahtar olduğu varsayımının sınırlılıklarını ortaya koymuştur. Yoksulluk, güvencesizlik ve piyasa koşullarında rekabet ve hayatta kalmaya çalışma, işyerinde ve mahallede fiziksel yakınlığın temasa ve empatiye dönmesini engellemektedir. Hem Türkiyeliler hem Suriyeliler için koruyucu ve destekleyici mekanizma ve politikalar olmaksızın fiziksel yakınlığın sosyal temasa ve sosyal temasın da birlikte yaşamın kurulmasına evrilmesi mümkün görünmemektedir.

GİRİŞ

Göç ve iltica alanında yapılan insani yardımdan uluslararası politika çerçevelerine kadar her türlü faaliyet, vatandaşlar ve vatandaş olmayanlar ayırımına dayanılarak şekilleniyor. Etnisite ve ulus-devlet merkezli bu ayırım, hukuksal statüleri özsel kategoriler olarak normalleştirdi. Göç hareketiyle ilişkilendirilen farklılıkların normalleştirilmesi, elbette göç alanının aktörlerinin de (araştırmacılar, sivil toplum profesyonelleri ve gönüllüleri, aktivistler, vb.) sosyalle olduğu zihinsel ortamı da şekillendiriyor (Dahinden 2016:2210).

Devletlerin yapay ancak fiziki sınırlarının, aynı zamanda toplumsal, politik, kültürel ve ekonomik sınırlara da denk geldiğini varsayan bu ayırım, içerlikli ve dışarlıklı ikilemini yeniden üretmeye de katkı sunuyor. Göçmen olan ve olmayan dualitesi üzerine kurulan araştırmalar yoluyla üretilen verinin ve nihayetinde bilginin, göçmenler (1) ve göçmen olmayanlar arasındaki geçişleri ve benzerlikleri büyük oranda silikleştirir ve birbirini dışlayıcı iki kategori olarak temsiliyet yaratır. Söz konusu ikilik üzerine kurulu paradigma, toplumsal ilişkiler, değerler, aidiyetleri, kimlikler vb.'yi "göç konteynırı" içine koyarak (Pries 2004: 29); farklılıkları ve ortaklıkları vurgulayarak ulus-devlet bağı ile özdeşleştirir. Bunları biçimlendiren ve sürekli dönüşümüne yol açan makro faktörler ise, en iyi ihtimalle, silik bir arka plan olarak kalır.

Dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye'de de, göç akışlarına, göçmenlere ve mültecilere ilişkin yapılan hemen hemen bütün çalışmalar, söz konusu ayırım üzerinde şekillenmiştir. 29 Nisan 2011 tarihinde, savaş nedeniyle kitlesel olarak yerinden edilmiş Suriyelilerin Türkiye'ye ulaşmaya başlamasından bu yana, homojenleştirilerek kullanılan kategoriler olarak Suriyeliler ve Türkiyeliler ayırımı da aynı paradigmayla damgalıdır.

Bu çalışma, yoğun politik kutuplaşma ve baskı, yükselen ekonomik krizin ve artan yoksulluğun ülkedeki atmosferini şekillendirdiği bir dönemde gerçekleştirildi. Eş zamanlı olarak, Suriyeli mültecilere yönelik nefret söylemi, ayrımcılık, ırkçılık ve saldırıların da sürekli yükseliyor. Dahası, Covid-19 pandemisinin etkisinin tüm dünya toplumlarını derinden etkilediği ve yaraladığı bir sürecin de içindeyiz. Bütün bu zorlayıcı koşullar altında, bu araştırma, birlikte hak temelli bir yaşam kurmanın yollarını aramaya mütevazı bir katkı yapmak umuduyla gerçekleştirildi.

Elinizdeki çalışma, bir yandan ne Türkiyelilerin ne de Suriyelilerin homojen gruplar olmadığını farkında olarak ve etnik ve ulus-devlet merkezli özelleştirilmiş ve doğallaştırılmış (Dahinden 2016) kategorileri reddeden bir pozisyonda durarak gerçekleştirildi. Böyle bir pozisyon, toplumsal cinsiyet, eğitim, yasal statü, yaş gibi faktörler ve yapısal politikaların etkilerine

(1) Burada 'göçmen', hukuki statü ve göç hareketinin amacından bağımsız olarak, ulus sınırlarını aşan insan hareketleri için şemsiye kavram olarak kullanılıyor.

odaklanmayı gerekli kıldı. Bu çerçevede, kişilerin yapabilirliklerini ve sınırlarını kaçınılmaz biçimde etkileyen faktörleri, bireysel düzeye ve dar bir çerçeveye indirgmeden anlayabilmek de mümkün olabildi.

Araştırmanın amacı, alt sınıftan Türkiyeli ve Suriyeli kadınların, ev dışı ücretli işgücüne katılımı ve bunun yarattığı etkileri anlayabilmektir. Bu amacı, hem yukarıda bahsettiğimiz günümüz Türkiye'si bağlamı, makro politikalar ve toplumsal cinsiyet rejimlerinin kesişimine yerleştirerek gerçekleştirmeye çalışıyor. Araştırmanın soruları aşağıdaki gibidir:

- Kadınların çalışmaya katılım ve işten ayrılma biçimleri nedir?
- Çalışmak kadınların hayatlarını nasıl etkiliyor?
- İşyerinde kadınlara yönelik ayrımcılığın nedenleri ve biçimleri nelerdir?
- Gündelik karşılaşmalar ve yüz yüze iletişimin empatiyi artıracak ve ayrımcılığı azaltacak varsayımı hala geçerli mi?

Rakamlarla Türkiye işgücü piyasasında kadın emeği

1. Türkiyeli Kadınlar

Türkiye'de işgücüne katılım oranı, 2020 verilerine göre, genel nüfus için %54,9 iken, bu oran Türkiye vatandaşı erkekler için %74,6 ve kadınlar için %35 olarak; aktif olarak çalışanların oranı ise sırasıyla %47,5, %65,2 ve 29,7 olarak hesaplanmıştır (2) (TÜİK 2021a). Ne var ki Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) raporları, TÜİK Hanehalkı İşgücü verilerinin yetersiz olduğunu ve gerçekliği yansıtmadığını ileri sürerek, Kasım 2020'de "Covid-19 etkisiyle revize geniş tanımlı işsizlik ve iş kaybı oranı[nın] kadınlarda yüzde 43 olarak gerçekleştiğini hesaplamaktadır (DİSK 2021: 4) (3). Kadınlar eğitim düzeyi yükseldikçe işgücüne katılım oranı yükselmekle birlikte, erkeklerle aradaki fark sabittir (ÇŞGB 2017:36); dahası, 2015 yılı itibarıyla her on uzun süreli işsizden yaklaşık altı tanesi kadın işsizdir (age:40).

Kadın ve erkeklerin işgücüne katılım oranlarındaki dramatik farka ek olarak, emek piyasasındaki cinsiyet eşitliği rakamları, çalışan nüfus içindeki eşitsizlik tablosunu göstermektedir. Dünya Ekonomik Forumu'nun 2021 Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu'na göre Türkiye, cinsiyet eşitliğinde 156 ülke arasında 133. sırada yer alırken ekonomiye katılım ve fırsatlar açısından 150. sırada yer almaktadır (WEF 2021). Uluslararası Çalışma Örgütü (International

(2) Genel nüfus için hesaplamalar 15-64 yaş grubu için hesaplanmaktadır.

(3) Covid-19 döneminde Türkiye ekonomisine etkileri için Bkz. ILO (2020).

Labour Organization, ILO) Türkiye Ofisi ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ortak araştırmasına göre Türkiye’de cinsiyete dayalı ücret farkı %15.6 olarak hesaplanmışken (4), “kayıtlı istihdamda (yani sosyal güvenceli çalışanlar, formel sektör) cinsiyete dayalı ücret farkı (%11,5), sosyal güvencesi olmayan kayıt dışı çalışanlara göre (enformel sektör, %24,2) çok daha küçüktür” (ILO 2020: 11).

Türkiye’de enformel sektör yıllar içinde küçülmekle birlikte, hâlâ oldukça geniştir: 2020 yılında kayıt dışı istihdam oranı %30,59 iken tarım sektöründe 83,46, tarım dışında ise 19,30 olarak hesaplanmıştır (SGK, tarih yok) (5). Kayıt dışı çalışan kadınların oranı, Kasım 2019-Kasım 2020 döneminde, yani COVID-19 salgınının etkilerinin en yoğun olduğu dönemde, “5,8 puanlık bir azalışla yüzde 41,3’ten yüzde 35,5’e düştü”; böylece “kayıt dışı kadın istihdamı son bir yılda yüzde 20 oranında azaldı” (DİSK 2021: 6).

2. Göçmen kadın emeği

Türkiye 1990’lardan bu yana Sovyetlerin dağılması, Orta doğu ülkelerindeki politik ve ekonomik çalkantılar sebebiyle göç akışlarının hedef ülke olmasının yanı sıra, Orta Doğu, Asya ve Afrika ülkelerinden Batıya yönelen göç akışları sebebiyle de transit ülke konumundadır (İçduygu 2006). Göçmenlerin amaçları, nihai hedef destinasyonları ve hukuki statüleri çok çeşitli olmakla birlikte, Türkiye’de oldukları süre içerisinde hayatlarını kazanmak amacıyla emek piyasasına girmektedirler.

Türkiye’de resmi istatistiklere bakıldığında, 2003’ten bu yana çalışma izni alan yabancıların sayısı sürekli olarak artmıştır. 2003’te çalışma izni alan yabancıların sayısı 855 iken 2019’da bu rakam 145.232’ye ulaşmıştır (ÇSGB 2009, 2019).

Buna karşın Türkiye ILO’nun (2017) verilerine göre, Türkiye göçmenlerin işgücüne katılım oranının en düşük olduğu ülkedir (%50,2) (2020:31). Aynı zamanda göçmenlerin neredeyse yarısının enformel istihdam koşullarında çalıştığı da aynı çalışmada gösterilmiştir: toplamda %46. Bu, erkeklerde %52,3 ve kadınlarda ise %31.8 (2020:31) olarak gerçekleşmiştir. Çarpıcı verilerden bir diğeri ise aktif işgücü arasındaki kayıt dışılık, göçmen işçiler arasında vatandaşlara göre daha yüksek olmasıdır: Türkiye’de göçmen olmayan ücretli işçilerin yalnızca yüzde 17,2’si kayıt dışı ekonomide çalışırken, göçmen ücretli

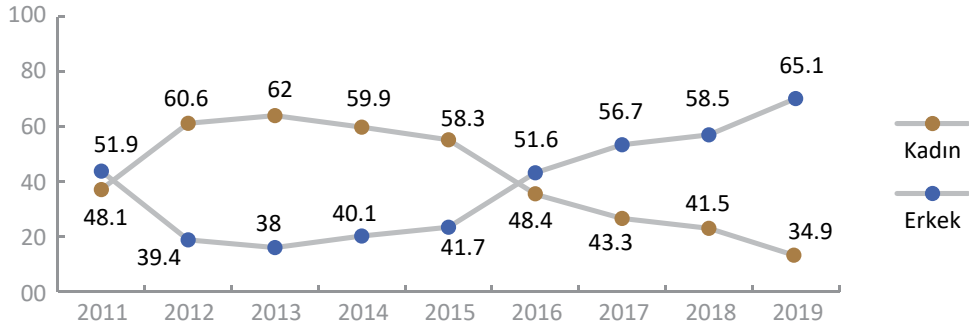
(4) Cinsiyete dayalı ücret farkı yaşla birlikte arttığı raporlanmıştır. Çalışma hayatının başlangıcında bu rakam düşük (%3,8) iken, 40’lı yaşlarda önemli ölçüde (%25,9) yükselir ve daha sonraki yaşlarda yükselmeye devam etmektedir (ILO 2020: 10).

(5) 2020 yılında Covid-19 salgını ve salgınla mücadelede uygulanan politikaların kayıt dışı istihdam üzerine etkisinin negatif yönde olduğu değerlendirilmektedir. Bkz. Gürsel, Uysal ve Şahin (2021).

işçilerin yaklaşık yüzde 43,1'i kayıt dışıdır (age. 2020:32).

2011 sonrasında Suriyelilerin gelişinin emek piyasası üzerine önemli etkileri oldu. ILO'nun (2019) çalışmasına göre 2 milyon çalışma yaşındaki Suriyeli mültecinin 930 bini çalışmakla birlikte %97'si enformel olarak istihdam edilmektedir. Ceritoğlu vd. (2017) ve Del Caripo ve Wagner (2015) çalışmaları, özellikle enformel çalışan, düşük eğitilmiş ve düşük kalifiye olan Türkiyeli çalışanların göçten olumsuz etkilendiğini ileri sürmekle birlikte, bundan en fazla enformel çalışan, kadınların etkilendiğini belirtmektedir. Suriyelilerin enformel iş piyasasına girişiyle, Türkiyeli erkekler işsiz kalırken kadınlar iş piyasasından tamamen dışlanmıştı (Ceritoğlu vd. 2017:28). Buna karşın, düşük vasıflı istihdamın bu göç nedeniyle düşüşünün çok küçük olduğunu gösteren çalışmalar, yerli işçiler üzerindeki olumsuz etkilerinin abartıldığını, Suriyeli ve Türkiyeli istihdamı arasında ikame yerine tamamlayıcılık olduğunu ve Türkiye ekonomisinin göçten olumlu etkilendiğini ileri süren çalışmalar da mevcuttur (Caro 2020; Tanrıku 2020; Cengiz ve Tekgüç 2021).

2019 işgücü verilerine göre Türkiye'de çalışma izni verilen göçmen kadınların sayısı 50.690 iken, yarısından fazlasının 20-34 yaş aralığında ve yarısına yakınının da lise eğitim düzeyinde olduğu görülmektedir. Suriyelilere verilen çalışma izni sayısı 63,789 iken bunun yalnızca 4343'ünün kadınlara verildiği görülmektedir. Bu çalışmanın gerçekleştirildiği kentler olan Gaziantep'te çalışma izni verilen 6127 kişiden sadece 697'si kadın; İstanbul'da 60.583 izinden ise yaklaşık üçte biri, 18580'i kadınlara verilmiştir (ÇSGB 2019).

Grafik 1 Yıllara ve cinsiyete göre yabancılara verilen çalışma izinlerinin oransal dağılımı

Kaynak: ÇSGB, 2019.

Bu rapor dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde araştırmanın amacı, soruları, yöntemi ve katılımcıların profiline yer verildi. Piyasa, Politika ve

Toplumsal Normlar Kısacında Kadın Emegi bölümü, kadınların ücretli işgücüne katılımının ve işgücünde kalmanın belirleyenlerine odaklanıyor. Bu bölüm, kadınların vatandaşlık bağlarının, bu bağlara atfedilen kültürel özelliklerinin ve kadınların bireysel özelliklerinin ötesine geçerek, makro faktörlerin yarattığı kadın konumsallıklarını tartışıyor. Emek, Toplumsal Cinsiyet ve Düşmanlık başlıklı bölüm ise birlikte yaşamın zeminini eriten ve ırkçılığı yükselten süreçleri konu alıyor. Bu bölümde, tanınmanın ve birlikte yaşamının potansiyeli ve kısıtlılıkları tartışılıyor. Sonuç bölümü içinde, araştırmanın bulguları temelinde geliştirilen, toplumsal cinsiyet ve haklar temelinde birlikte yaşam kurma konularına odaklı “Politika Önerileri” yer alıyor.

Araştırma Yöntemi

Bu çalışma nitel araştırma teknikleri kullanılarak İstanbul ve Gaziantep’te gerçekleştirildi. Bu şehirler Türkiyeli ve Suriyeli kadınların birlikte yaşadığı ve çalıştığı kentsel alanlar dikkate alınarak seçilmiştir. Bu iki şehir en fazla sayıda Geçici Koruma statüsüne sahip Suriyelinin yaşadığı şehirlerdir. Bu şehirlerin seçilmesinde sosyo-ekonomik özellikleri de dikkate alınmıştır: Gaziantep, tarihsel olarak Türkiye’nin ticaret ve sanayi merkezlerinden birisi olmasının yanında bir göç kentidir. 1950’lerden itibaren kente yönelen iç göç akışları (Uçar 2020) aynı zamanda kentin ekonomik gelişmesi için gerekli emek kaynağını da sağlamıştır. Kentin ekonomisi büyük oranda tekstil, gıda, kimyasal-plastik ve makine-metal sektörlerine dayalıdır. İstanbul da tarihsel olarak göç kentidir. Kentin büyük ve çeşitli ekonomisi, komşu kentlerdeki sanayi üretimi ile de ilişkilidir. Kentin Doğudan/Güneyden Batıya/Kuzeye yönelen göç rotası üzerinde yer alması aynı zamanda uluslararası göçmenler için de bir göç merkezi olmasına yol açmıştır.

Mülakatların tamamı kadın araştırmacı tarafından gerçekleştirildi. Suriyeli kadınlarla yapılan mülakatlar, İstanbul ve Gaziantep’te iki ayrı tercüman yardımıyla yapıldı. Tercüman aracılığıyla yapılan mülakatlarda ortaya çıkabilecek etik ve metodolojik sorunların aşılması için birkaç yöntem kullanıldı: İlk olarak tercümanların Suriye’den göç etmiş kadınlar olması, Suriye ve göç bağlamına ilişkin diyalogların ve diyaloglarda aktarılan kültüre ve bağlama özgün ifade ve bilgilerin araştırmacıya aktarılmasında kolaylık sağladı. İkinci olarak, çeviri yoluyla aktarımdan kaynaklanabilecek eksiklikler ve hatalar, mülakatların transkripsiyonunun çevirmenler tarafından yapılması ve çapraz kontrolü yoluyla giderilmeye çalışıldı. Türkçe yapılan mülakatların transkripsiyonu ise araştırmacı tarafından yapıldı.

Bu araştırma, Türkiyeli ve Suriyeli kadınların hayatlarında etkili olan dinamikleri

ve ilişkileri anlama amacını taşıyordu ve bu nedenle araştırma tasarlanırken temsiliyet ve genelleme amacı da taşınmadı. Buna uygun olarak da nitel araştırma teknikleri kullanıldı. Türkiyeli ve Suriyeli kadınların popülasyonunun büyüklüğü ve çeşitliliğine ek olarak, araştırmanın kapsamının küçüklüğü ve metodolojisi göz önüne alarak, araştırma bulgularının genelleyici ve temsil edici olma iddiasının olmadığını belirtmek gerekir. Örneklemi oluştururken iki kritere dikkat ettik: İlki, Türkiyeli ve Suriyeli kadınların birlikte kapalı mekanda çalışabileceği işkolu olarak tekstil sektöründen katılımcıların olması. Tekstil sektörü kadın emeğinin yoğun olması nedeniyle de tercih edildi. İkinci olarak ise işin yapılışı sırasında iş arkadaşları dışında sosyal enteraksiyonun yüksek olduğu iş kollarında çalışan katılımcılar olmasına dikkat ettik. Elbette, söz konusu kriterler bu çalışmanın bulgularının sınıfsal karakterini de oluşturdu. Saha çalışması kapsamında görüştüğümüz kadınlara, STK'ların, çevirmenlerin ve araştırmacının ağırları yoluyla eriştik.

Görüşmeler, görüşülen kadınlar izin verdiği takdirde ses kayıt cihazı yoluyla kayıt altına alındı; izin verilmediği durumlarda ise araştırmacı görüşme sırasında not tuttu ve sonrasında bunları metne çevirdi. Bu araştırma göçmen ve göçmen olmayan kadınlarla çalışan sivil toplum örgütleri tarafından gerçekleştiriliyor olsa da, mekânsal etkiyi en aza indirmek amacıyla, bir tanesi dışında, hiçbir mülakat bu örgütlerin mekanlarında yapılmamıştır. Söz konusu bir görüşme ise görüşülen kişinin isteği üzerine araştırmayı organize eden örgütlerden bir tanesinin mekanında yapıldı. Görüşmeler, kadınların evlerinde ve kamusal alanlarda gerçekleştirildi. Görüşmeleri kadınlarla olabildiğince yalnız gerçekleştirilmeye çalışılmış olsak da, bazı durumlarda kadınları fiziksel mekandan ayırmak mümkün olmadı; aile üyeleri veya görüşülen kişinin iş arkadaşları da bulundu. Böyle durumlarda, ev veya işyerlerinin kadınları ayırarak görüşme yapacak fiziksel olanağının olmaması ve böyle bir çabanın başka kaygılara yol açabilecek olması nedeniyle yalnız görüşme yapma kaygısı gütmedik.

Odak grupları, bir tanesi hariç, söz konusu örgütlerin mekanlarında gerçekleştirdik. Bir odak grup ise, kadınların çalıştıkları yerlere yakın belediyeye ait bir mekanda yapıldı. Bu mekan belediye binası vb. gibi kurumsal bir bina içinde değildi; tamamen müstakil bir toplantı odasıydı. Mülakatlar sırasında hiçbir görsel kayıt yapılmadı. Görüşmelerin analizi araştırmacı tarafından yapıldı.

Çalışma kapsamında derinlemesine mülakat ve odak grup görüşmelerinin yanı sıra, her iki şehirde de saha ziyaretleri yapıldı. İstanbul'da Suriyeli nüfusun yoğun olduğu bir bölgede insani yardım alanında çalışan dernekte yapılan iki görüşmeye ek olarak, saha ziyareti sırasında, işveren ve çalışanlarla enformel görüşmeler gerçekleştirdik. Bu görüşmeler, kayıt altına alınmadı ve

analize tabi tutulmadı. Bu görüşmelere raporun bulgular kısmında, enformel görüşmeler olarak belirtilerek yer verildi.

Saha çalışması kapsamında toplamda 38 kadın ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Bu mülakatlardan ikisi, görüşmenin niteliğinin uygun olmaması nedeniyle, biri de örnekleme uymaması nedeniyle analize tabi tutulmamıştır. Böylece 16 Suriyeli 20 Türkiyeli kadınla yapılan 36 mülakat analize dahil edildi. Kadınlarla yalnız görüşmenin mümkün olmadığı görüşmelerde, aile ve arkadaşları da mülakat sırasında kendi deneyimlerinden bahsetti. Bu katkılar, rapor yazımında göz ardı edilmedi. Metinde referans verilen kişiler, Ek 1’de yer alan katılımcı listesine eklendi (6).

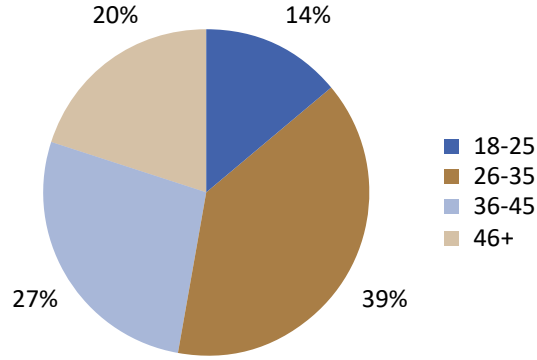
Odak grup toplantıları, her birine yedi kadın katıldığı altı toplantı olarak planlanmıştır. Katılımcıların, daha önce gelmedikleri ve yaşadıkları yere uzak mekanlara gelmeye ikna edememek ve katılımcıların ortaklaşacağı bir takvim oluşturmak en önemli engeller olarak karşımıza çıktı. Katılımı artırabilmek amacıyla odak gruba gelenlerin taksi ücreti karşılandı. Nihayetinde her bir şehirde üç tane (ikisi Suriyeli katılımcılar, biri Türkiyeli katılımcılar) olmak üzere, 12 Türkiyeli ve 18 Suriyeli mülteci kadının katılımıyla gerçekleşti. Katılımcıların profilleri ve her bir toplantıya katılanların sayısı EK 1.’de görülebilir.

Odak grup çalışmalarında, araştırmanın amaçlarından yalnızca birine odaklandık: Düşmanlık ve ırkçılık. Odak grup tekniği olarak, katılımcıların deneyimleri ve fikirlerini öğrenmek için konuya ilişkin doğrudan sorular sormak yerine, hikaye tamamlama aktiviteleri yoluyla gerçekleştirdik. Aktiviteler EK 2.’de görülebilir. Bu teknik, katılımcıların kendilerini daha rahat hissetmeleri amacıyla kullanıldı. Nihayetinde katılımcıların, sadece hayal ürünü hikayeler üzerinde konuşmamış, kendi hikayelerini, hayatlarını, fikirlerini ve duygularını paylaştılar.

(6) Görüşme yapılan kadınların gerçek isimleri raporda kullanılmamıştır.

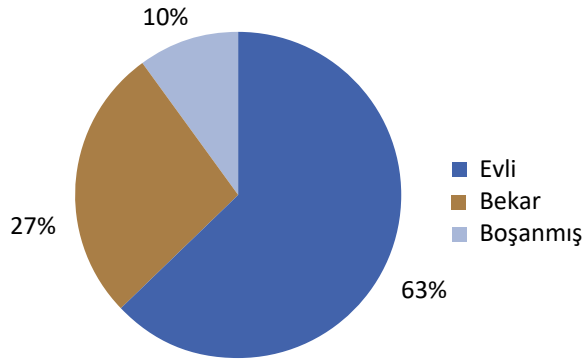
Görüşmecilerin özellikleri

Aşağıda yer alan grafikler, mülakat ve odak grup tartışmalarına katılanları kapsamaktadır.

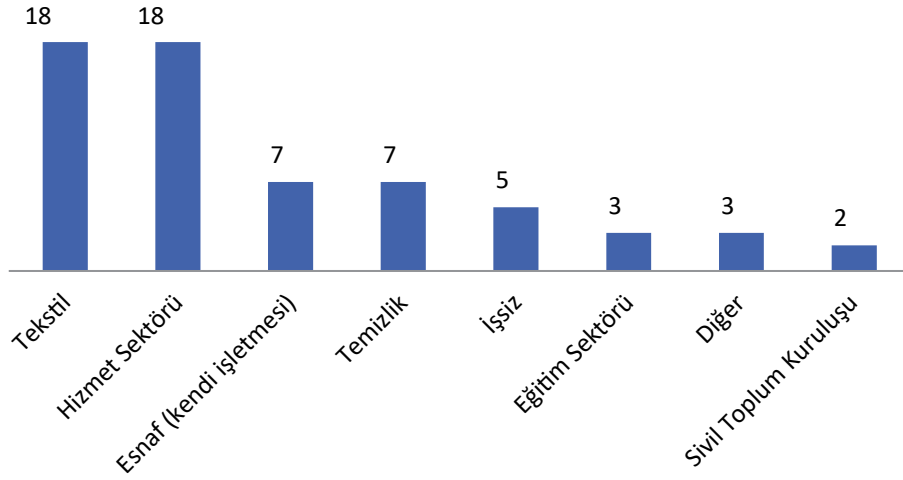

Grafik 2 Katılımcıların Yaş Dağılımı

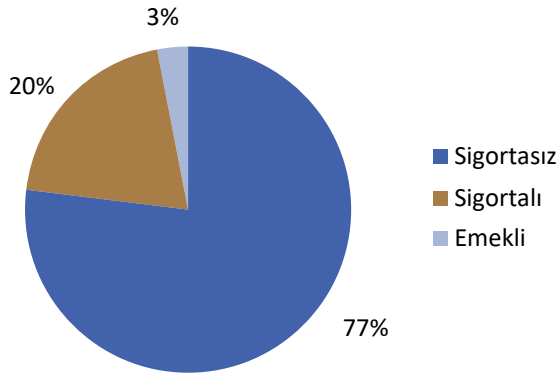
Grafikte görüldüğü üzere 18 yaş altında katılımcı bulunmamaktadır. Hukuki çalışma yaşı 15 ile başlamakla birlikte, çocuk yaştaki katılımcılarla görüşme yapmanın etik ve teknik problemleri ve katılımcılar üzerinde yol açabileceği etkiler nedeniyle kapsam dışında bırakılmıştır.

Grafik 3 Katılımcıların Medeni Durumu

Grafik 4 Katılımcıların Çalıştığı Sektörler

Grafik 5 Katılımcıların Sigortalılık Durumu (7)

Sigortalı çalışan ve emekli olan katılımcıların tamamı Türkiyeli kadınlardı.

(7) Bu grafik sadece derinlemesine mülakat katılımcılarını içermektedir. İki katılımcının işi kayıt edilmediğinden grafikte temsil edilmemiştir.

PIYASA, POLİTİKA VE TOPLUMSAL NÖRMLER KISKACINDA KADIN EMEĞİ

Kadınların ev dışı ücretli işe katılım oranlarının belirleyicilerini anlamak, dünyadaki farklı kadın gruplarında olduğu gibi, Suriyeli mülteci kadınlar için de birey temelli açıklamalardan ziyade makro ve yapısal faktörlere bakmayı gerekli kılar. Öncelikle, savaş öncesi Suriye’de toplumsal cinsiyet rejimi, ataerkil toplumsal yapı ve bunlardan kaynaklanan ev içi sorumluluklarda cinsiyetler arası eşitsiz bölüşüm ve toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların işgücüne katılımında önemli etkiye sahipti (Erol vd. 2017; Öztürk, Serin ve Altınöz, 2019; Wake ve Barbelet, 2020). Ayrıca, ataerkil toplumsal yapıyla iç içe geçmiş İslam dininin kuralları ve değerleri nedeniyle, ev dışında ücretli çalışmanın kadınlar için uygun görülmemesi, gerek savaş öncesinde Suriye’de gerekse de yerinden edilme sonrasında, Suriyeli kadınların çalışma oranlarının düşüklüğünü açıklayan faktörlerden birisidir. Ancak, Moghadam’a (2003) göre Ortadoğu ülkelerinin tamamında aşırı cinsiyet katmanlaşması ve ayrımcılık sebebiyle, kadın ve erkeklerin haklarında farklılık, kadınların siyasi yapılarda temsiliyetinde düşük oranlar ve ücretli istihdama erişimde sınırlılık görülür. Moghadam, sosyo-kültürel faktörlere ek olarak, bölgenin ağırlıklı olarak petrole dayalı ekonomisine bakmak gerektiğinin altını çizer: Petrol üretiminin son derece sermaye yoğun ve erkek yapısı, yirminci yüzyılın büyük bölümünde kadınların işgücüne kitlesel katılımını engellemiştir (2003:71). Petrol temelli ekonomi yoluyla sürdürülen yüksek gelirin, erkeklerin ailenin geçimini sağlayan kişi, aile reisi, olduğu geleneksel aile modelinin sürdürülmesini de (İlkkaracan 2012: 4) sağlamıştır.

1970’ler ve 1980’ler boyunca, Suriye’de ‘devlet feminizmi’, eğitimli kadınların bir yandan kamu sektöründe çalışmasının önünü açarken, diğer yandan anne ve eş olarak geleneksel rollerini sürdürmeyi birincil görev kadınların omzuna yüklemeye devam etti (Gissi 2020: 308). Suriye’de kadınların eğitim düzeyinin ve işgücüne katılım oranlarının sürekli yükselmesi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin (CEDAW) 2003’te imzalanması, ceza kanununda kadınlara karşı ayrımcılıkla ilgili düzenlemeler yapılması, kadınların eşit ve özgür vatandaşlar olarak yaşamalarının önünü tamamen açmamıştır (Kelly ve Breslin 2010). Devlet feminizmi, kadınların baskı altına alınmasını gizleyen bir mekanizma olmasının yanı sıra, patriyarkayı ve kadınların baskılanmasını artırmıştır (Abu-Assad 2017:17). Eşlerin yasal olarak kadınların çalışmasını yasaklayabilir olması ve ev dışında çalışma konusunda nihai söz sahibinin ailenin erkek üyeleri olmasına ek olarak, kadınlar, günlük konulara ilişkin karar almayı “aile baskısı ve özgüven veya uzmanlık eksikliği” sebepleriyle erkeklere devredebiliyordu (Kelly ve Breslin 2010:471). Dahası, devlet, ekonomik ve politik olarak sıkıştığı dönemlerde, modernleşmeci ideallerle çelişen pozisyon alabilmiştir: Ekonomik resesyon ve nüfus artışının istihdam piyasası üzerinde baskı oluşturduğu dönemlerde, kadınların asli

görevinin ev ve aile olduğu perspektifini güçlendirip kadınları istihdamdan uzaklaştırmaya yönelik söylemi güçlendirmiştir. Dahası, rejim, siyasal olarak meşruiyet krizi yaşadığında, İslami canlanmaya hoşgörü göstermeye ve kadının sorumlulukları kavramının yeniden gözden geçirilmesini kabul etmeye de zorlanmıştır (Gissi 2020: 309).

Türkiye, dinsel ve geleneksel değerleri ve toplumsal yapısıyla bir ölçüye kadar Ortadoğu ülkelerine benzerken, ekonomik kaynakları, petrol ve gaza dayanmadığı için onlardan farklılaşır. Ülkenin kuruluşundan bu yana sürdürülen modernist ideal, kadınların kamusal alana katılımını teşvik ederken, 2003'te Medeni Kanun'da yapılan değişikliğe kadar, erkek ailenin reisi ve geçimi sağlayan kişi ve kadınlar ise evin düzeninden sorumlu kişi olarak kaldı. Kadınların işgücüne katılımı 1970'lerde %70'lerde iken 2000'lere gelindiğinde bu oran kadınların yoğunlukla istihdam edildiği tarım sektöründeki büyük daralma ile (Aydın 2010) %30'ların altına düşmüştü; ekonomik dönüşüm ve kentleşme sonucunda, erkekler ve kadınlar üzerinde farklı etkiler yaptı ve kadınlar "gönüllü olarak" ekonomiden çekilmek zorunda kaldı (Ecevit 2003:73). Bir başka deyişle, erkeklerin tarım dışı istihdamdan çekilmesi, kentlerde ve sanayide yeni yaratılan istihdam ile kısmen telafi edilebilirken, kadınlar için bu telafi gerçekleşmedi. Bunun yanı sıra, 1980 sonrasında ihracata dayalı sanayileşmenin benimsenmesiyle birlikte, öncesinde kayıt dışı sektör tarafından sağlanan küçük ölçekli hizmet ve imalat, taşeronluk ve fason üretim yoluyla kayıt dışı sektör ve kayıt dışı istihdam uygulamalarının gelişmesine neden oldu. (Toksöz ve Memiş 2020:45). İlkaracan (2012), ataerki ile kapitalist büyüme arasındaki etkileşimleri ve bunların toplumsal cinsiyete dayalı sonuçlarını vurguladığı çalışmasında, ataerki ailenin güçlenmesine neden olan ithal ikameci sanayileşme ve ihracata dayalı sanayileşmenin birleşiminin kadınlar için sonuçları üzerinde durur. Buna göre, kadın istihdamında dışlayıcı bir kurumsal çerçeve yaratılması, düşük eğitilmiş ve nitelikli olmayan kadınların istihdama katılabilmelerini destekleyici olmayan kötü çalışma koşulları, kadınların yaşam standartlarını korumak amacıyla patriarkal sözleşmeye bağlı kalmayı tercih etmelerine neden oldu (2012: 30). Bir başka deyişle kadınlar, kötü çalışma koşulları ve düşük ücretli işler karşısında, geleneksel toplumsal cinsiyete dayalı ilişkilere bağlı kaldılar ve bunun güçlenmesine katkı yaptılar. Bu noktada, ekonomik ve politik cinsiyet eşitsizliğinin birbirini destekleyen mekanizmalar olarak cinsiyet eşitsizliğinde negatif bir eğilimin sürekliliğine yol açan bir kısır döngü olduğunu söylemek mümkündür. (İlkaracan 2019:205).

Görüldüğü üzere hem Türkiye'de hem Suriye'de politik ekonomi göz önüne alınmaksızın, kadınların ev dışı ücretli işgücüne katılımını etkileyen bir faktör olarak patriarkayı, sadece toplumsal ilişkilerle devam ettirilen

bir engele indirgenmesi riskini taşır. Dahası, bu tür bir okuma, yerinden edilme öncesindeki toplumsal cinsiyet rejiminin etkisiyle mülteci kadınların özelleştirilmesine neden olabilir. Oysaki gerek sayısal verilere gerekse de toplumsal cinsiyet rejimlerine bakıldığında Türkiyeli ve Suriyeli kadınların ortaklıklar taşıdığı görülebilir. Bir başka deyişle, özel ve kamusal alandaki patriyarka (Walby 1990; Das 2017) her iki ülkede de birbiri içine geçen mekanizmalardır. Saha çalışması kapsamında yaptığımız görüşmelerden elde ettiğimiz bulgular da bu iç içeliği destekler niteliktedir.

■ Ücretli işe giriş

Suriyeli mülteci kadınların, ailenin erkek üyelerinin hanenin geçimi için yeterli kazancı sağlayamadığı koşullarda, mecbur kaldıklarında, ev dışı ücretli çalışmaya başladığı literatürde tartışılmıştır (Culcasi 2019; Şahin Mecütek ve Nashwan 2020; Körükmez, Karakılıç ve Daniş 2020). Türkiyeli düşük eğitim düzeyine sahip kadınların ücretli işe girmesinde, mecburiyetin önemli faktör olduğunu gösteren çalışmaların (Ünlütürk-Ulutaş ve Durusoy-Öztepe 2021) yanı sıra kişisel tatmin ve gelir ve otonomluk kazanma (İlkkaracan 2012) gibi motivasyonları raporlayan çalışmalar da mevcuttur. Bu araştırmada da, Türkiyeli ve Suriyeli kadınların ev dışı istihdama giriş sebeplerini anlamaya çalıştık.

İstanbul'da görüşme yaptığımız 37 yaşındaki Özlem, 16 yıldır evli olduğu eşinden ayrıldıktan sonra iki çocuğuyla geçimini sağlamak için, ilk defa ev dışı ücretli iş arayışına başlamış. 31 yaşındaki Saime ise İstanbul'a göç ettikten sonra, çalışmaya başlamış:

Önce babama destek olmak için çalışmaya başladım, sonra eşime destek olmak için çalıştım. (Saime, 31)

42 yaşındaki Rama da Türkiye'ye geldikten sonra eşinden ayrılmış ve dört çocuğundan üçü ile birlikte yaşıyor. Yerinden edilme öncesinde Halep'te yaşayan Rama, İstanbul'a gelişlerinden bu yana yedi yıldır ev temizliği işinde çalışıyor.

Geldiğimizde yaşayabilmemiz için ya da bir ev tutmamız için paramız yoktu, o yüzden çalışmak zorunda kaldım. Hem o[eş] çalıştı hem ben, çünkü savaştan çıkınca elimizde hiç bir şey kalmadı. (Rama, 42)

Mülakat yaptığımız Türkiyeli kadınlar arasında daha genç olanların çalışmaya başlama sebepleri ve biçimleri farklılaşabilmektedir. Gaziantep'te yaşayan 18 yaşındaki Özge, liseye giriş sınavlarında yeterli puan alamadığı için açıkta kalmasının ardından "evde oturmaktan sıkıl[ması]"na ek olarak aileye ekonomik olarak destek olmak istediği için çalışmaya başlamış. 14 yaşından

bu yana kuaförde çalışan ve şu an 22 yaşında olan Çiğdem ise nasıl çalışmaya başlamasını şu sözlerle anlattı:

Benim annem bu mesleği çok yapmak istemiş ama çocukları, biz, yeni olduğumuz için yapamamış...hem [bu sebeple] hem de annemin beni bir meslek sahibi yapmak istemesi açısından [kuaförde çalışmaya başladım] çünkü bir kadının yapabileceği, okumadan kolay kolay yapabileceği meslek yok. (Çiğdem, 22)

Ayfer 48 yaşında, 15 yaşında evlenmiş ve üç çocuğu var. Eşi ve eşinin ailesinin engellemeleri sebebiyle, yaşadıkları bütün yoksulluk ve zorluklara rağmen 40 yaşına kadar istemesine rağmen çalışmamış. Çalışmak bir yana, evden dışarı çıkarılmamış. Kızlarından birisi üniversiteyi kazandığında kızı ekonomik sebeplerle gidemeyince, eşini ve ailesini dinlemeyerek yaşlı bakımı ve ütü yaptığı bir evde işe başlamış. İşe gittiği ailenin desteğiyle bir kamu kurumunun kreşinde çalışmaya başlamış.

Saha çalışması kapsamında görüştüğümüz Türkiyeli kadınların hepsinin eğitim düzeyi düşük ve güvencesiz işlerde çalışıyor olmasına karşın, Suriyeli kadınlar üniversite eğitimleri olsa dahi, güvencesiz ve düşük kalifiye işlerde çalışıyorlardı. Göç sürecinde beceri ve niteliklerin göç edilen ülkeye aktarılmasında yaşanan problemler (Sert 2016) Suriyeli mülteci kadınlar için de geçerli gibi görünmektedir.

Öğretmenlik Suriye’de kadınlar için uygun görülen mesleklerden bir tanesiydi. Derinlemesine mülakat gerçekleştirdiğimiz dört kadın (Waad, 28; Kinem, 45; Sana, 49; Manar, 45) ve Gaziantep’te yaptığımız odak grup katılımcılarından birisi (Takiya, 34) Suriye’de öğretmen olarak çalışmışlar. Türkiye’ye geldikten sonra güvenceli koşullarda mesleklerini yapma imkanı bulamayan kadınların dördü özel dersler ve sivil toplum inisiyatifleri yoluyla öğretmenlik yapabilmiş. Bu kadınlardan yalnızca bir tanesi öğretmenlik yapmaya devam edebiliyor. İkisi işsiz, birisi ise mikro kredi programından aldığı sermaye sayesinde mevsimlik ürünleri sattığı bir işletme kurabilmiş. Türkiye’ye bir sene önce gelen Wadd (28) ise henüz uzmanlık alanında bir iş bulamamış, konfeksiyonda ambalaj bölümünde çalışıyor.

Ev dışında çalışmaya başlama Türkiyeli kadınlar için, daha önce çalışmamış Suriyeli mülteci kadınlar kadar sarsıcı bir deneyim değildir. Suriye’de Homs’un kırsalında yaşayan 50’li yaşlarındaki Hanifa, o dönemde çocuk yaşta olan kızlarının işe başladığında yaşadıklarını hatırlıyor:

Başlarda çok zorlandım, kızımın işe gittiği ilk günde dönene kadar kanım kurumuştü. İlk günlerde babası onu götürüp getiriyordu. Bizim yüreğimiz

cesaretlenene kadar böyle devam etti. Sonra bir şekilde alıştık. (Hanifa, 50'lerinde)

Kadınların çalışmaya başlamasında, toplumsal cinsiyet rol ve beklentilerinin her iki grup kadın için de önemli ve belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Türkiyeli kadınlarla yapılan odak grup çalışmasında, hayali bir figür olan Emine'nin çalışmaya başlaması ile ilgili sorular sorduk. Tamamen kurgu olan hikayeye göre: Emine ekonomik zorluklar ve eşinin gelirin yeterli olmaması sebebiyle çalışmak istiyor ancak eşi izin vermiyor. Emine çalışmak için ısrar etmeli midir?

Gaziantep'te yapılan odak grupta kadınlar, kendi deneyimlerinden hareketle, Emine'nin sadece eşi değil ancak Gaziantep'in toplumsal yapısı sebebiyle eşinin ailesini de ikna etmek zorunda kalacağını, ancak ısrar etmesi gerektiğini, kendilerinin öyle yaptığını anlattılar. İstanbul'da yapılan odak grupta ise neredeyse bütün kadınlar, Emine'yi kendilerine benzer hayatı olan biri olarak kafalarında canlandırdılar. Katılımcılar arasında yer alan 48 yaşında ve boşanmış olan Habibe kendi hikayesini paylaştı:

Benim mesela eski eşim izin vermiyordu çalışmama, maddi olarak bir şeyimiz yoktu...Bütün gün evde boş boş otururdum...Ben mesela çalışmayı çok istedim. Bana [eşimin] sürekli söylediği "Benden yukarıda mı olacaksın? Benden daha mı çok kazanacaksın?" Ben evlenmeden önce muhasebe yardımcılığı yapıyordum, zaten nişanlanır nişanlanmaz çıkarttı beni hemen işten. "Tamam" dedim, "Benim de canıma minnet, ben de evimde otururum"... En son tamam dedi, çalışabilirsin. Çalışmaya başladım ama bir de tabii şart var: Asla evini ihmal etmeyeceksin, kocanı ihmal etmeyeceksin. Dayak saatini kaçırmayacaksın, iş saatini kaçırmayacaksın, kocanın gönlü her daim olacak, ses yükselmeyecek, ondan fazla kazandığın belli olmayacak. (Habibe, 48)

Bu tartışmanın ardından katılımcılara; *Arkadaşı çocuklarının geleceğinin daha önemli olduğunu söylüyor. Kocası ise çocuklarla evde ilgilenmenin daha önemli olduğunu söylüyor. Hangisini dinlemeli?* sorusunu yönelttik. Gaziantep'te yaptığımız odak grup katılımcıları, ileride yaşanacak sorunların önüne geçmek için "eşini dinlemesi" veya "ikna etmesi gerektiği" cevabını verdi. İstanbul'daki katılımcılar ise, kendi deneyimlerinden hareketle, önüne çok fazla engel ve zorluk çıkacak olmasına, muhtemelen boşanmaya sebep olacak süreç başlayacak olmasına karşın, Emine'nin eşinin değil kendi istediğini yapması gerektiğini düşünüyorlardı. Gaziantep ve İstanbul, bu çalışma kapsamında genelleme yapmaya izin vermeyecek kadar büyük ve heterojen şehirler olmakla birlikte, bu çalışmaya katılan kadınlar kapsamında toplumsal cinsiyet algısı bakımından farklılaştığı görülüyor.

İş... ama nasıl bir iş?

Gaziantep'te yaşayan 30 yaşındaki Maha, Suriye'de mühendislik okumuş, ancak mesleğini ne Suriye'de ne Türkiye'de yapamamış.

Ailem benim çalışmama izin vermiyorlardı yani ben mühendislik enstitüsü mezunuyum ancak mühendislik bürosunda erkeklerle çalışmamı ayıp olarak görüyorlardı ama ben çalışmak sevdiğim için ve kendi gelir kaynağıma sahip olmak istediğim için öğretmenlik yaptım. O bana en uygun meslekti Suriye'de, yani ben atölyede çalıştığımda oradaki çalışanlar hepsi kadınlardı ve ben inatlıydım bu yüzden bana izin verdiler (Maha, 30)

Maha, şimdi eşi ile birlikte fotoğrafçılık yapıyor. Evlenmeden önce, güvenlik sebebiyle teklif edilen her işi yapamamış, yaptığı her işe ise annesi kendisiyle birlikte gelmiş. Kadınlara uygun görülen ve görülmeyen meslekler, tıpkı Suriyeliler de olduğu gibi Türkiyeliler 'de de yaygın bir normdur. 23 Yaşındaki Ayşenur buna örnek teşkil ediyor.

Ayşenur Ağrı'dan İstanbul'a göç ettikten sonra kardeşleri gibi erken yaşta çalışmaya başlamış ve 12 yaşından beri babası ve erkek kardeşleriyle birlikte pazarcılık yapıyor. Semt pazarlarında tezgahı olan veya tezgahta çalışan kadınlar genellikle iç çamaşırı ve evde kullanılan malzemelerin satışını yaparken, Ayşenur, sebze satışı yapıyor. Ayşenur, hem kendi çevresinin hem de müşterilerin "kadınlara uygun olmayan" bir iş yaptığı için şaşırıldığını anlatırken, işin fiziksel yorgunluğuna karşın babası ve kardeşleriyle birlikte "güvende" olması nedeniyle başka bir işi tercih etmeyeceğini söylüyor.

Çalışmaya devam etmek

Ücretli istihdama giren kadınların, çalışma hayatında kalma süresi ve koşulları ise iş şartları ve ev-iş dengesiyle yakından ilişkilidir. Görüşme yaptığımız kadınların yarısından fazlası sigortasız çalıştırılıyorlardı. Sigortalı çalışanların hepsi, sivil toplum örgütlerinde ve orta-büyük ölçekli firmalarda çalışan veya kendi işini kurmuş Türkiyeli kadınlardı. "Endüstri için ucuz, esnek ve güvenilir/sadık işgücü" (Dedeoğlu 2010:266) olagelmış kadınlar için güvencesizlik, uzun çalışma saatleri, istismar ve sağlıksız çalışma koşullarının yaygın olduğu bilinmektedir. Suriyeli mülteci kadınlar da benzer bir şekilde düşük ücret, uzun çalışma saatleri, kötü fiziksel koşullar, ayrımcılık gibi koşullar altında çalışmak zorunda kalıyorlar (Erol vd. 2017; UN Women 2018; Canefe 2018). Geçici Koruma statüsünün, çalışma izni ile ilgili getirdiği düzenleme ve kısıtlamalardan da olumsuz etkileniyorlar (Yılmaz, Karatepe ve Tören 2019; Tören 2018). Enformel sektörde çalışan kadınlar için çalışmak fiziksel ve zihinsel olarak tüketici olmakla birlikte, şu an için geçimlerini sağladıkları ancak

geleceğe dönük bir koruma sağlamayan işlerde çalışmak demektir. Davis'in (2007) ileri sürdüğü gibi girmek için yasal engellerin olmadığı, çok beceri ve sermaye gerektirmeyen enformel sektör pek çoğu için tek çareydi. Bu durum, kadınların iş ve çalışmaya devam etmeye ilişkin tutum ve davranışlarını etkilemektedir.

Görüşme yaptığımız kadınlardan konfeksiyonda çalışanlar, sigortalı veya sigortasız çalışmaları fark etmeksizin çalışmaya devam etmek istemediklerini, en azından konfeksiyon sektöründe devam etmek istemediklerini belirtmişlerdir.

İstanbul'da orta büyüklükte bir atölyede sigortalı olarak çalışan 52 yaşında ve iki çocuğu olan Aytül kendisini tanıtırken, "eşim köyde çalışıyor ben de burada azar yıyorum" diyerek konuşmaya başladı. Görüşme sırasında dört çalışma arkadaşı daha bize katılmak istedi. Beş kadının tamamı (8), uzun çalışma saatleri, belirli sayıda iş çıkarma zorunluluğu sebebiyle hızlı tempolu çalışmak ve toz gibi sebeplerden şikâyetçiydi. Gerek İstanbul'da gerekse de Gaziantep'te görüşme yaptığımız kadınların tamamı fason üretim yapan atölyelerde çalışıyorlardı. Bu atölyeler, küresel hazır giyim sektöründe sert rekabet içinde hızlı üretim ve düşük maliyet koşullarında piyasada var olabiliyorlar (Dedeoğlu 2010b, Danış 2016) ve bu çalışanlar için güvencesiz ve zorlu koşullarda istihdam anlamına geliyor.

• *Şu an ihtiyacım olmasa Allah aşkına ne işim olur benim burda? Niye geleyim ya? (Aytül 52)*

Türkiyeli kadınlar, çalıştıkları atölyelerin fiziksel yakınlığı, işin erişilebilir olması (veya başka işlere erişimlerinin olmaması) ve deneyim sahibi olmaları sebebiyle, istemeseler de konfeksiyonda çalışmaya mecbur olduklarını belirttiler.

• *Valla bizim meslek yok, bu yaştan sonra ne iş yapacağız! Tekstil yani. (Kerime, 53)*

41 yaşında 4 çocuğu olan ve İstanbul'da penceresiz bir bodrum katında çalışan Güldane'nin çocuklarından bir tanesi henüz bebek. Eşi çalışmayan Güldane, daha önce evde parça başı iş yapıyormuş ve ayda 300 Türk Lirası kazanabiliyormuş. Covid-19 sebebiyle küçük kızı okula gidemeyip evde kaldığından ve bebeğin bakımını üstlendiğinden yedi aydır tam gün günlük 170 liraya çalışabiliyor. 2021-2022 eğitim öğretim yılında eğitimin yüz yüze yapılacak olması Güldane'nin yarım gün çalışabilmesi anlamına geliyor. Çocuk

(8) Saime,31; Aytül, 52; Songül, 42; Kerime, 53; Berivan, 26.

bakımı ve evin geçimini sürdürme görevini aynı anda yapabilmesi için işyerinin yakınlığı onun için çok elzem.

26 yaşındaki Farah, İstanbul dışında bir üniversitede öğrenci olmakla birlikte üniversiteye başlamadan önce ve yaz tatillerinde trikotaj atölyelerinde çalışıyor. İstanbul'a geldikten altı ay sonra çalışmaya başlamış. İlk çalıştığı atölyede iki sene çalıştıktan sonra işverenin iflas etmesi ve ücretleri ödememeye başlaması üzerine ayrılıp, başka bir atölyede çalışmaya başlamış. Tanıdıklarının "ortamı iyi" diye tavsiye ettiği bir atölye de çalışmaya başlamış. Farah, 'iyi ortamı'ı şöyle tarif ediyor:

Bazı yerlerde ayrımcılık yapılıyor açıkçası, yani zor işi sana verip kolay işi onlar alıyor ya da sürekli baskı yapıyorlar... Benim için [atölyede] bayanların daha çok çalışması daha iyi... rahat edemiyorum erkekler varsa...rahatsız olurum diye [Erkekler rahatsızlık verebilir diye]. (Farah, 26)

Özellikle küçük ölçekli konfeksiyon atölyeleri, çalışanlarına ücretlerini haftalık, günlük veya parça başı olarak ödemektedirler. İstanbul'da görüştüğümüz bir işveren artık saat başı çalışmanın yaygınlaşmaya başladığını dile getirdi. Ücretlerin aylıktan saatliğe doğru gerilemesi tekstil sektörünün yapısına ilişkin ipuçları vermektedir: Bir yandan atölyeler, büyük firmalardan ne türde ve miktarda iş geleceğinden emin olamıyor, öbür yandan da bu durum çalışanları giderek daha da esnekleşen, korunmasız çalışma koşullarına hapsediyor. Saat başı veya parça başı çalışma rejiminde belirli sürede yapılan işin miktarı, işveren için de işçi için de geliri belirleyen temel faktöre dönüşüyor. Bu nedenle de atölyelerde, "kolay iş" olarak tarif edilen işlerin, yani dikimi uğraştırmayan ve kısa süren işlerin, kime verildiği önemli bir tartışma ve gerilim konusu olabiliyor.

Şunu belirtmek gerekir ki, özellikle Gaziantep'te organize sanayi bölgesi dışında bulunan atölyelerde çalışanlar arasında görece olarak kadınlara az rastlanmaktadır. Enformel sektörde zaten yaygın olan çocuk emeği (Dayıoğlu-Tayfur, Kırdar ve Koç 2021), Covid-19 pandemisiyle birlikte artmış görünüyor. Saha ziyaretlerimiz sırasında konuştuğumuz Türkiyeli çalışanlardan bir tanesi, okulların açılmasıyla çocukların çekildiğini ve bunun da atölyeleri zora soktuğunu dile getirdi. Buna karşın, ziyaret ettiğimiz veya sokaktan içini gördüğümüz bütün atölyelerde çalışanların neredeyse yarısından fazlası çocuk yaşta çalışanlardı. Çalışan çocukların, en azından bir kısmının çekilmesiyle ortaya çıkan açığın kadın emeği ile doldurulması muhtemeldir.

Düşük ücretli, yorucu ve güvencesiz işler dışında seçeneği olmayan kadınların, bir başka deyişle literatürdeki terimle 'düzgün iş' (decent work) bulamayan kadınların, çalışma hayatları da kesintili veya kısa oluyor. Çalışma hayatında kalma süresi, 2019 yılında kadınlarda 19,1 yıl, erkeklerde 39,0 yıl

olarak hesaplanmıştır (TÜİK 2021b). Bu rakam enformel sektörde daha da kısalabiliyor. Kadınlar, ekonomik sıkıntı bittiğinde işten ayrılma eğilimindedir. Her ne kadar görüştüğümüz kadınlar içinde çalışmanın olumlu ve güçlendirici yanlarına vurgu yapanlar olsa da, yine de ekonomik olarak düze çıktıklarında işten ayrılma eğiliminin daha yoğun olduğu görülüyor. İşten ayrılmak, çocukların büyümesi ve çalışması, borçların bitmesi veya “iyi bir evlilik” yaparak mümkün olmaktadır. Sigortalı bir işte çalışmasına karşın 26 yaşındaki Berivan şöyle diyor:

Mecbur olsam çalışırım ama yalan yok [mecbur]olmasam çalışmam. Önce zengin biriyle evlenmem lazım [gülüyor]. (Berivan, 26)

Bu durumu farklı bir noktayı vurgulayarak, Gaziantep’te kızları ve komşularıyla birlikte bir atölye için evlerinin karşısındaki inşaatın altında elyafları renklerine göre ayırma işi yapan Fahriye de dile getirdi. Bu işte her bir kadın, günde sekiz saat haftada altı gün çalışarak kişi başı haftalık 300 Türk Lirası kazanıyor. Fahriye, 18’ine girmek üzere olan ikiz kızlarının ancak iyi bir evlilik yaparak hayatlarını kurtarabileceğini söylüyor. Kendi oğullarından bir tanesinin ve birlikte çalıştıkları Melek’in kızının üniversite mezunu olmalarına rağmen iş bulamamaları sebebiyle hayal kırıklığı yaşıyordu. Bu nedenle de ilkokul mezunu kızları için çalışmadan yaşayabilecekleri ve iyi bir hayata sahip olabilecekleri tek yol olarak ‘şanslı evlilik’ yapmayı görüyor. Çalışma koşulları ve sigorta hakkında konuşurken ikiz kızlardan bir tanesi (17) sigortanın ne işe yaradığını sordu bize. Sağlık ve emeklilik hakkından ve ihtimalinden bahsettiğimizde ise onun için ikna edici veya çekici gelmediği yüzünden anlaşılıyordu.

Benzer biçimde, daha önce bir kızı konfeksiyonda çalışmış ve evlenince işten ayrılmış ve şu anda 18 yaşından küçük iki kızı yine konfeksiyonda çalışan Hanifa da kadınların evlendikten sonra çalışmaması gerektiğini söylüyor. Evlendikten sonra işten ayrılan kızı Muna ise bunun sebebini, yine tekstil sektörünün hız ve sömürü döngüsünü hatırlatan sözlerle anlattı:

Çok yorulmuştum 4-5 yıl çalıştıktan sonra insan yoruluyor. İş bırakmak zor gelse bile yorgunluktan bırakıyor [insan]. (Muna, 20’lerinde)

Gaziantep’te Türkiyeli kadınlarla yaptığımız odak grup katılımcılarından ev temizliği yapan Güler, sadece çalışma hayatında kalma değil ama eğitim için de benzer şeyleri söyledi:

Ben önce kızlarımı okuttum ama istemiyorum öbürlerine okutmayı çünkü iş bulamıyorlar. Ben de o kadar masraf ettim okuttum ama işsizler. İki tanesi üniversiteyi bitirdi ama işleri yok... Önceden çok istiyordum benim gibi olmasınlar, okutacağım diyordum. Hatta bu işe de onlar okusunlar diye başladım, 15 senedir temizlik yapıyorum... Valla okumazlarsa evlilik

yani... Bir de yani kader kısmet diyebiliriz. Benim öbür kızım okumadı onu evlendirdim. Liseden terk etti evlendi. Onun şansı öbür okuyanınkinden çok daha iyi. Eşinin işi de var, çok iyi evi de var. Yani o daha iyi, daha rahat. (Güler, 47)

İstanbul'da iki ayrı kadın kooperatifinde çalışan Türkiyeli ve Suriyeli kadınların deneyimleri, görece iyi koşullarda ve güvenceli işlerin kadınların çalışma hayatında kalma eğilimini olumlu etkilediğini gösteriyor.

32 yaşında evli ve dört çocuğu olan Afa, daha önce hiç çalışmamış. Türkiye'ye geldikten sonra, işi öğrenmek için bir süre arkadaşının kuaför salonunda sigortasız çalışmış. Afa, kuaför salonlarının işi öğrenmek isteyen çıraklardan ücret aldığını, arkadaşının kendisine iyilik yapmak için ücret almadığını söylüyor. 8.00-19.00 saatleri arasında çalışırken çocuklarıyla ilgilenemeyen Afa, çalıştığı için eşiyile sürekli tartışmışlar. Bu nedenle, iş saatlerini çocuklarının okul saatlerine göre ayarlayabildiği ve haftada birkaç gün çalışma imkanı veren kooperatif, onun çalışabilmesini mümkün kılmış. Kooperatifin evine yakın olması ve çalışma ortamını kendisine uygun görmesi, huzurlu ve iyi hissetmesini sağlamış. Aynı kooperatifte haftada bir gün çalışan Halise (29) ise, eşinin karşı çıkmasına rağmen geçim sıkıntısı nedeniyle çalışmaya başlamış. Kooperatif, çocukları olan kadınlara kreş hizmeti sağlayabildiği için Halise, kendisi çalışırken çocuklarının güvende olduğunu hissedebiliyor. Çalışma saatleri eşi işten dönmeden eve dönmesine olanak verdiği için bir gerilim hattı ortadan kalmış oluyor. Ev, eş ve çocuklarla ilgili sorumlulukların ve sorunların çözülmesine olanak veren bu türden esneklik ve hizmetler, kadınların keyif, kendini geliştirme ve güven duygularını yaşayabilmelerine olanak sağlıyor.

Çalışmak bizi daha güçlü hissettiriyor. Gücümüzü buluyoruz ve evimize bakabileceğimizi hissediyoruz...Daha çok sosyalleştim...işten önce çok zayıf bir kadındım, gelecekte de korkuyordum. Şu an kendimi her şeyi yapabilir hissediyorum. (Afa, 32)

Burda benim için önemli olan gelir diyorum ama aslında öğrenme, kendimi geliştirme. En büyük hedefim şu an o yani, kendimi geliştirip ilerletme. Bunu da başarıyorum burda. (Halise,29)

Halise, ileride çalıştığı alanda daha profesyonel firmalarda çalışmayı istiyor. Ne var ki, eşi çalışmasına karşı çıktığı için çocukları büyüyene kadar şimdiki gibi haftanın birkaç günü çalışmayı planlıyor. Çocuklar bakım yaşını geçtiklerinde eşinin de çalışmasına karşı çıkmayacağını umut ediyor.

Kadınların pek çoğu çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayabilmek, onları daha iyi şartlarda büyütebilmek ve onların gelecekleri için çalışmak istemelerine karşın, çocuk bakımı konusunda destek alamadıkları için çalışmıyorlar. Kreş ve

çocuk bakımıyla ilgili diğer kamusal hizmetlerin yokluğu ve patriarkal ideoloji, kadınların işe ve kamusal alana ulaşmalarında engel olarak (Gündüz-Hoşgör ve Smits 2008:110; İlkaracan 2012) karşımıza çıkıyor.

Suriyeli 36 yaşındaki Katerina, Suriye’de muhasebe ve ticaret okumuş ve üç ay sözleşmeli olarak kamuda çalışmış. Türkiye’ye geldiğinden bu yana kimliği olmadığı için çalışmamış, ancak kimliğini aldıktan sonra iş edindirme programı kapsamında kamuya ait bir kurumun işletmesinde mutfakta çalışıyor. İlkokula yeni başlayan bir çocuğu olan Katerina, sabah yedide evden çıkıp akşam yedide eve dönebiliyor ve bu sürede kızını evde yalnız bırakmak zorunda kaldığı için stres yaşıyor. Bazı günler kızını yanında işe götürüyor ancak iş çok yoğun olduğu için ve kızı artık yüz yüze eğitime başlayacağı için bu da bir çözüm değil. O nedenle, sigortalı ve asgari ücret aldığı bu işten ayrılacağını söylüyor.

25 yaşında evli olan Ola ise benzer bir program kapsamında sözleşmeli olarak yine bir kamu kurumunda temizlik ve çay-kahve servisi yapıyor. Ola’nın çocuğu olmadığı için çalışmak kendisi için daha ‘kolay’.

*Yani devlet kurumunda çalışmak herhangi bir atölyede çalışmaktan daha iyidir, yani yeter ki çalışma saatleri daha kısa oluyor, sigortası var, yani başına bi şey gelirse daha güvenli olur senin için. Bir de daha garantidir.
(Ola, 25)*

İki Yaşam Öyküsünde Emek, Toplumsal Cinsiyet, Politika ve Piyasa

Zöhre

Zöhre, 41 yaşında Gaziantep’in bir köyünde doğmuş, evlenerek şehir merkezinde yaşamaya başlamış. Evlendiğinden bu yana, 18 yıldır, eşinin anne babasıyla bir Antep evini paylaşıyor: Girişte bir avlu, merdivenle çıkılan üst katta, ortasında yine bir avluyla ayrılmış 1+1 yaşam alanı. Burada okula devam eden üç çocuğuyla birlikte yaşıyor. Yaşadıkları mahalle, Suriyeli mültecilerin yoğunlukla yerleştiği bir yer olmuş. Köyde okul olmadığı için ilkokulu bitirememiş.

İlk defa çalışmaya 14 sene önce eşiyile birlikte çorap dikimi işiyile başlamış..

Eşim zaten altı yaşından beri bu işi yapıyor, kardeşiyle birlikte yapıyordu, sonra dükkanı çarşıdan buraya [evin avlusuna] taşıdılar. Kardeşiyle ayrılınca eşim gitti başka dükkanlarda çalıştı, ben de evde uğraştım... köyde

yetmişsen yani mutlaka bir şey yapacaksın, katkıda bulunacaksın..

Evde kendi kendine makine kullanmayı öğrenen Zöhre eşiyile birlikte atölye açmaya karar verdikten sonra, fason iş almak için çeşitli firmalarla anlaşmışlar.

Makine aldık. Önce bir taneydi, sonra iki tane, sonra masalar, öyle öyle..Şu anda burda bir bakıyorum 12-15 kişi oluyoruz, bir bakıyorum, şimdi, şu an okuldalar, saat birde gelir çocuklar.

Çalışanlarının tamamı Suriyeli ve Türkiyeli çocuk olan Zöhre, çocukların okul sonrasında gelip çalışarak harçlıklarını çıkardıklarını, okul masraflarını çıkardıklarını söylüyor.

Mesela çocuğun biri ilkokul haftası burda çalıştı, sevinçle gitti. "Ben o parayı alıcam, okul malzemelerimi alıcam". Hasan kaç yaşında, 12 yaşında, 250 milyon Lirayı aldı, gitti, sevinçle geldi "Yenge okul kıyafetlerimi ben kendi çalıştığımı aldım"...Küçüklükten bir şeyler öğreniyorlar en azından.

Atölyede çalışan çocukların "mahallenin çocukları" olduğunu, bazılarının kendi yanlarında küçükken çalışmaya başlayıp sonrasında üniversiteye girdiğini anlatırken, çalışanları kendi çocukları gibi gördüğünü söylüyor.

Elemanın kendisi geliyor bir yerde, dolanıyor dolanıyor çocuklar, "Yenge, biz işte, işçi lazım mı?" Diyorum "Napabilirsin?" "Yenge, öğrenirim, para lazım, işten anlıyorum" diyor ya da annesi babası geliyor "Çocuğum sokakta dolanmasın, gelsin burda en azından". Mesela bir tane var Suriyeli. Hemen hemen 3-4 senedir yanımda. Annesi diyor "Ben çarşıya [çalışmak için] göndermiyorum". En azından burda bir ev ortamı var bir de bayan başında. Bana eziyet ediyorlar mı ediyorlar [gülüyor].Şakalaşıyorlar, sonra birbirinle kuduruyorlar, her şey var yani. Yeri geliyor kızıyorum ama inanır mısın çay istiyorum getiriyorlar, şunu getir diyorum getiriyorlar.

Atölyede parça başı ücretle çalışan çocukların çalışma nedenleri ve mecburiyetlerini ise şöyle diler getiriyor:

Onlar [çocuklar] zaten fason çalışıyor. Ne kadar dikiyorlarsa o kadar ücret alıyorlar. Günlükleri mesela kendiler isterlerse 200'ü aşar, kendileri isterse. Canları istiyor, mesela 40 lira diyor adam "Ben istemiyorum bugün çalışmayı, bana yeter" diyor. Onu zorluyoruz ama çünkü niye, mesela az önce gelen Ali kendileri eve bakıyor kardeşiyile beraber. O kadar zor şartlarda. Şurası sana ne gösteriyor biliyor musun bu semtlerde, yani kendi yaşantım olsun, çok zor her şey zor, öyle gözüktüğü gibi günlük gülistanlık olmuyor.

Sabahları, çocuklarını okula gönderdikten ve eşiyile kahvaltı ettikten sonra, okul öncesi sınıfına devam eden oğlu gelene kadar makine başına oturuyor.

Çocuğuna yemek yedirdikten sonra, akşam yemeğini hazırlayacağı zamana kadar, tekrar atölyede çalışıyor. Yemeklerin hazırlığını önceki akşamdan yaparak, dondurucuya yemek hazırlayıp koyarak, konserve yapmayı aksatmayarak hayatını kolaylaştırdığını söylüyor. Yine de yetişemediği zamanlarda kızından yardım alıyor.

Zöhre, atölyede neler yaptıklarını, çalışma düzenini ve yemek saatlerini anlatırken “çocuklar”la ev ortamında çalıştıklarını anlatıyor. ‘Ev ortamı’ olsa dahi atölyede iş yetiştirme baskısı yaşanıyor. Böyle zamanlarda, mesai 19.00’da bitmesine karşın, eşiyile birlikte gece 11’e kadar çalışabiliyorlar ve zaman zaman da çocukların da kalmalarını istiyorlar.

Atölyede çalışan çocukların yanı sıra Zöhre’nin kendi çocukları da var. Kayınvalidesinin zaman zaman kızmasına karşın, hamilelik dönemleri dahil, atölyede çalıştığı için kendi çocuklarının da atölyede büyüdüğünü söylüyor.

Kayınvalidem...“çalışma” derdi ama insan eşine belli bir şeyden sonra katkıda bulunmak [istiyor] çünkü ortalık maddi açıdan, bir kişinin çalışmasıyla yetmiyor. Şimdi kızım yanımda mesela yardım ediyor, yeri geliyor evin işine yardım ediyor, oğlum çalışıyor kendi harçlığını alıyor. Oğlum da ütü yapıyor. Mesela kitap parasını çıkartıyor.

Çocuklarına okumaları için fazla baskı yaptığını çünkü atölyede çalışmak yerine “sıcak klimanın altında, temiz bir ortamda” çalışmalarını, anne ve babaları gibi zor koşullarda çalışmamalarını arzu ediyor.

Zöhre, yaşadığı mahallede sadece birkaç tane Türkiyeli hane kaldığı ve çocukları da büyüdüğü için artık taşınmak istiyor. Mahallenin eski sakinleri evlerini satarak başka yerlere taşınmış. Kendisi de, kazandıkları para ve kredi ile bir ev alabilecek durumda olduklarından, evi ve atölyeyi başka bir yere taşımayı planlıyor.

Atölye işletmek kendileri için finansal ve kişisel olarak tatmin edici olmakla birlikte, çalışma şartlarının kendisini nasıl zorladığını anlatarak devam ediyor.

Ben öyle anlatıyorum akşama kadar yemek iş diye ama bazen oluyor benim kafam gidiyor, akşam sofraya oturup da yemek yediğim zaman belli bir süre kalkamıyorum. Ondan sonra tamam kafam biraz yerine geldi hop geri dükkana. Çalışınca Allah tarafından bi kendime geliyorum...yine de çalışmak gibisi yok.

• **Şu zamanda çocuğun bir şey isteyip de alamazsan o zor!**

Sinem

Sinem 36 yaşında, Karadeniz'in bir şehrinden küçük yaşta ailesiyle birlikte İstanbul'a göç etmiş. O zamandan beri aynı mahallede yaşıyor. Mahalle, 1980'lerden bu yana iç göç sonucunda büyümüş ve son on yıldır da Suriyeli mültecilerin yoğunlukla yerleştiği bir yer olmuş. Sinem, ilkokulu bitirdiğinden bu yana çorap atölyelerinde çalışıyor. 2014 yılında altı senedir çalıştığı işyerinin sahibi kendi atölyesini açmasını tavsiye etmiş, cesaretlendirmiş ve kendisinin de destek olacağını söylemiş. Kredi çekerek, bir makine alarak, bir arkadaşıyla birlikte işe başlamış. Sinem bir süre sonra ortağından ayrılmış; yedi yıldır işlettiği atölyede çoğunlukla Suriyeli mülteci kadınları çalıştırmış.

"Küçük atölyeler Türkler sigorta istediğinden Suriyeli kadınları çalıştırır. Türkler fabrikalarda çalışır" diyerek başlıyor konuşmaya. Ardından, atölyeyi kurma sürecini anlatırken ilk değindiği elbette çocuk bakımı oluyor:

O dönemde iki çocuğum vardı, onlar da küçüktü ama zordu benim için. Ev başka yerdeydi dükkan başka yerdeydi. Onları sabah kaldırıp giydirip, okul eşyalarını hazırlamak, beslenmesini hazırlamak tabii çok güçtü iki çocuklan... yani çok zordu, çocuklarım açısından da zordu benim için daha zordu. Zor bir sürece başladık yani.

Sonrasında evinin bulunduğu binanın bodrumunu kiralarak atölye haline getirmiş. Ev ve dükkanın kira olması ve eşinin asgari ücretle çalışan bir işçi olması, Sinem üzerinde büyük baskı yaratmış ve kendisini hırpalayarak çalışmasına yol açmış. Sinem, zamanla işe aldığı mülteci kadınlara makine kullanmayı öğreterek işini geliştirirken bir yandan da işi sürdürmekte problemler yaşamış.

Ama herkes diyor ki "[makine kullanmayı] Öğretme, bunlar [Suriyeliler] nankör!"... Biri geldi öğrettim, hemen dedi "Tamam ben ustayım, bana usta parası vereceksin!" O arada da küçük çocuğu olduğu için fabrikaya gidemeyen Türk kadınlar var. Ben bu sefer ayağa kalktım (9) onlar makinada oturuyorlar ben ayağa kalktım. Ona öğrettim bir tane daha makine aldım, buna öğrettim bir tane daha makine aldım. Yani sekiz tane makine oldu.

Sinem, çorap atölyelerinin finansal işleyişini anlattığı sözleri, çalışanlar arası ve çalışan-işveren arasındaki gerginlikleri anlamamıza olanak sağlıyor:

Biz düzine başı çalışırız. Bir düzinenin içinde 24 tane çorap olur, tane olarak. Düzine başına çalışırız, düzine de ne kadardı işte, 50 kuruştur mesela. 3000

(9) Makinede dikiş yapmak yerine ortacılık yapmaya başladığını ima ediyor.

düzine iş dikilse işte 1,5 milyar (10) para yapar, patron açısından... Eleman da işte 50 kuruşun yarısını alırdı, 250 kuruştı o zaman. E bunun içinde ipi var, elektriği var, vesaire. Bir işçiden kazanılan para 10 kuruş. Tabi günde 500 düzine mal çıkıyor, haftada 3000 düzine mal çıkar bir elemandan. Yani ortalama 250 milyon falan kalıyordu haftalık bir makinadan bana.

Sinem, çalışanların son anda haber vererek veya haber vermeyerek işe gelmemeleri neticesinde sıkı ve hızlı bir takvimle işleyen işlerinin aksamasından ötürü yaşadığı stresi anlatıyor. Bir işçinin işe gelememesi, bir makinenin boş kalması, dolayısıyla üretimin düşmesi ve işlerin gecikmesi anlamına geliyor ki bu durum fason üretimde firmanın sonraki alacağı işleri son derece olumsuz etkileyebilir.

Her gün diyordum ki "Acaba bugün hangisi gelmeyecek?"

Sinem, Suriyeli kadınlara kızgınlığını sıkça dile getiriyor. Suriyeli kadınların "vefasız" ve "nankör" olduğunu çünkü kendisinin onlara yatırım yaparak makine kullanmayı öğretmesine karşın, onların daha iyi bir fırsat bulduklarında işten ayrıldıklarını söyledi. Bir işçiye makineyi öğretmek, hem kaybettiriyor ve dolayısıyla üretim yavaşlıyor hem de ortak konuşulan dil olmaksızın zihinsel olarak da yorucu diyor. Çalışanların bu davranışlarının aynı zamanda konfeksiyon piyasasını nasıl değiştirdiğini de açıkladı:

Şimdi onlar çorap piyasasını yükselten insanlar oldular. Bunu nasıl yaptılar, şimdi atıyorum [mahalle ismi] tarafında 15 dükkân varsa 15'ini de bilirler. Belki benim bilmediğim bile vardır ama onlar bilirler. Biri diyor gel sen buraya makine boş, adam 300 kuruş veriyor. Hiç demezler ki bu insan benimle uğraştı, bana makine öğretti, ben bu insanı 50 Kuruş için bırakmayayım, demezdi hiç. Ertesi günü yoktu O, çünkü onlar yabancı konuştuğu için, o arkadaşı geliyordu mesela, o arkadaşının ne konuştuğunu bilmiyorsun. Orda bir şeyler anlatırdı, anlatırdı, anlatırdı, üstünden bir saat geçtikten sonra "Abla ben gidiyorum". "Nereye?" "E işte benim randevum vardı doktorda da unuttum". Gidiyordu orda yarım gün çalışıyordu, "Bakayım malları nasıl, güzel mi, dikimi nasıl", onları bir kontrol ediyordu, keşfediyordu. Oluyorsa devam ediyordu ertesi gün, olmuyorsa tekrar Sinem'e devam et.

Sinem, bir yandan diktikleri işin düzgün çıkmasının stresini yaşarken öbür yandan da elemanları tutmaya çalıştığını anlatıyor. Özellikle yurt dışı pazarına dikilen işlerin, hatalı dikilmesi halinde kaybının kazancından çok daha büyük olacağı için (11), kolay işleri Suriyeli kadınlara vermiş, bozuk makinede onları

(10) Sinem konuşurken eski para değeri ve yeni para değerini değiştirerek konuşuyor.

(11) Fason işi veren firmalar, atölyelere verdikleri ürünler zarar gördüklerinde, atölyeyi üretim

çalıştırmamış. Bu durum Sinem'in kazancının da düşmesine neden oluyor çünkü kendi diktiği her işin ücreti de kendine kalıyor. Atölyesi olan bir başka arkadaşı işlettiği atölyesinde, "Ben patronum, en iyi makineyi ben alırım, en kolay işi ben dikerim" diyebiliyormuş. Arkadaşının evi ve işyerinin kira olmaması nedeniyle üzerindeki finansal baskının az olmasına ek olarak, oğullarının da kendisiyle birlikte atölyede çalışması elemanların işten ayrılması baskısını da azaltıyormuş. Böylece arkadaşı, çalışanların işten ayrılması konusunda rahat davranabildiğini ancak kendisinin bunu yapmadığını anlatıyor.

Atölye içinde bir başka gerilim hattı ise Türkiyeli ve Suriyeli çalışanlar arasındaki nitelik ve ücret ile ilgili olduğunu söylüyor. Türkiyeli çalışanlar Suriyeli çalışanlarla deneyim farkları olduğunu belirterek aynı ücreti almaya itiraz etmişler. Bu çalışanların işten ayrılmamaları için daha fazla ücret vererek kardan zarar etmeye başladığını söylüyor.

Sinem, art arda iki doğum yapması ve çocuklara bakım için destek alamaması nedeniyle teker teker makineleri satmaya başlamış. Eşi ise pazarcılık yapmaya başlamış. Sinem, son ana kadar umudunu koruduğunu, çünkü işini çok sevdiğini söylüyor. Şu an sadece bir makinesi var ve çocuklar uyuduktan sonra, geceleri dikiş yapıyor. Pandemi döneminde, eşi de çalışmadığı için tanıdığı fabrikalardan iş alarak ve geceleri çalışarak evi geçindirmeye çalışmış.

Tekrar atölye açmasının ise artık mümkün olmadığını söylüyor, çünkü aynı binada bulunan evi ve işyeri kira olsa da piyasaya göre kira miktarı düşük. Yaşadıkları mahalle ise kentsel dönüşüm kapsamına alınmış ve yakın zamanda burayı boşaltmak zorunda kalacak. Yedi yıl içinde evin geçimini sağlamak dışında bir arsa alabilmiş. Bu arsayı satarak bir ev almak istemişler, ne var ki İstanbul'da gayrimenkul fiyatlarının yüksekliği nedeniyle paraları yetişmemiş. Bir ev alabilseler dahi atölye işletmek için uygun dükkan bulmasının zor olduğunu düşünüyor çünkü dükkanın kirasının düşük olması ve çocuklarının bakımına devam edebileceği kadar da evine yakın olması gerekiyor.

! *Tekrar atölye açmam imkansız!*

Zöhre ve Sinem'in hikayeleri bize birkaç noktayı gösteriyor: Birincisi, erkeklerde olduğu gibi kadınların ücretli işe girişi ve girişimcilik faaliyetlerinde belirleyici olan piyasadır. Sinem ve Zöhre'nin hızlı ve esnek çalışma uğraşı ve güvencesiz işçi istihdamı, küresel üretim zinciri içinde kendilerine küçük finansal sermaye ve yoğun işgücü ile yürütebilecekleri bir alanda çalışmaya olanak sağlıyor ve oraya hapsediyor. Ayrıca, kadınların yaşadıkları mahallelerin

fiyatı değil ürünün satış fiyatı üzerinden kendilerine ödeme yapmaya mecbur bırakıyorlarmış.

yapısı ve geçirdikleri dönüşümün doğrudan onların pozisyonlarını etkilediğini görüyoruz. Bu da, kadınların işgücüne katılımı, çalışma rejimi ve süresini anlamının daha geniş ekonomik ve toplumsal bağlama oturtularak analiz edilmesi zorunluluğunu gösteriyor.

Bir başka önemli nokta ise, her iki kadının da ancak güvencesiz ve kötü koşullarda çalışabilecek işgücüne erişimi olduğu sürece ayakta kalabilecek olması: Zöhre çocuk işçi çalıştırarak, Sinem ise sigortasız kadın işçi çalıştırarak ancak atölyelerini sürdürebilir. Dahası, kadınların günlük hayattaki cinsiyete dayalı işbölümünden kaynaklı sorumluluklarını devam ettirme ve işin dengesini sağlamanın, gerek kadınların çalışma hayatında kalma süresi gerekse de fiziksel ve zihinsel etkilerini görebiliyoruz.

Eğer sadece Türkiyeli kadınların ekonomiye katılımına odaklanıyor olsaydık, Sinem ve Zöhre'nin hikayelerini 'güçlenme' olarak okuyabilirdik, ancak, bu güçlenmenin, piyasa ve makro politikalar belirleyiciliğiyle çok sıkı ilişki içinde olduğunu gözden kaçırabilirdik. Öte yandan, Suriyeli mülteci kadınların, yerinden edilme ve yeniden yerleşme sürecinde, ataerkil toplumsal ilişkiler içinde evden çıkararak iş piyasasına girişine odaklansaydık, yine bu kadınlar için de prekaryalaşma ve güçlenme ikileminin hikayesi okuyabilirdik. Bu okumalar tamamen yanlış da olmazdı. Ne var ki, güçlenmenin ekonomik kazançla bir ve aynı şey olmadığı gibi aralarında doğrusal bir ilişki olmadığını da akılda tutarak, politika geliştirmek gerekiyor.

Türkiye'de 1980'lerden bu yana yaşanan makro ekonomik dönüşümler neticesinde artan yüksek işsizlik ve enformel istihdam aynı zamanda sınıfsal hareketliliği de etkilemiştir: Ücretli istihdam, yoksulluktan kurtulmak ve sınıfsal yükselme ilişkisi kopmuştur. Dahası, düşük ücretli çalışmanın yaygın olduğu toplumların, aynı zamanda yoksullukla mücadele politikalarının önem verilmediği toplumlar olması, "düşük ücretlerle yoksulluğun aynı politik ve kurumsal ortamdan kaynaklanan olgular olduğunu" göstermektedir (Buğra ve Sınmazdemir, 2005:7; Şentürk 2015).

Türkiye'de kadınların istihdamdaki yerini ve çalışma rejimini, istihdama girişteki engelleri gösteren nicel çalışmalar ve nitel bulgular ve benzer şekilde, genel olarak Suriyeli mülteci nüfusun ve özel olarak kadınların emek piyasalarındaki durumunu gösteren çalışmalar kısıtlı sayıda da olsa mevcuttur. Ancak, Türkiyeli ve Suriyeli mültecileri, birbirinden ayrı kategoriler olarak ele alma eğilimi makro politikanın çalışanları nereye pozisyonlandığı kadar, bir

bütün olarak kadınlar üzerindeki etkisini anlamayı güçleştirmektedir. Elbette, 'kadınlar' gibi geniş bir kategori yerine kesişimsel pozisyonlara bakmak önemli olmakla birlikte, göç, hukuksal statü ve kültürün özsel ve statik kategoriler olmadığını da hatırlamak gerekir. Bu çalışmada, Suriyeli mülteci ve Türkiyeli kadınların ücretli istihdama girişi ve istihdamda kalma koşulları, kesişimselliği göz önünde bulundurarak makro politikaların belirleyiciliğini de hesaba katarak anlamaya çalışılmıştır.

EMEK, TOPLUMSAL CİNSİYET VE DÜŞMANLIK

Suriyelilere yönelik ayrımcı dil ve nefret söylemi, yabancı düşmanlığı içeren pratikler ve ırkçı saldırılar giderek yükseliyor (12). Nefret söylemi, homojenleştirme ve genelleştirme, “biz” ve “onlar” ayrımının yaygınlığı, Suriyelilerin toplumun dışında konumlandırıldığını gösteriyor. Birlikte yaşamın tesis edilmesinde, göçmen karşıtı, Suriyeli karşıtı tutum ve davranışların ve kurumsal yapının kaynaklarını anlamak son derece elzem. Bu sebeple, raporun bu bölümü, Suriyeli mülteci kadınlar ve Türkiyeli kadınların deneyimleri ve sözleriyle, yabancı düşmanlığı ve ırkçılığın (13) görünümüne odaklanıyor. Spesifik olarak, işgücü piyasası ve medya ve politikacılar tarafından yaratılan söylemin etkilerini, iki grup arasındaki sosyal mesafeyi anlamak bakımından ele alıyor.

Emek ve düşmanlık

Önceki bölümde, özellikle tekstil sektörü özelinde, küresel piyasaların şehrin gecekondulu bölgelerinde havasız bodrumlarda çalışan Türkiyeli ve Suriyeli kadınlar arasında, karşıtlığı ve düşmanlığın örülmesindeki belirleyiciliğini göstermeyi hedefledi: Bir yandan yaşamak için çıplak emeğinden başka bir şeyi olmayan işçiler ve diğer yandan finansal son derece kırılgan ve büyük firmalara bağımlı küçük-orta ölçekli işletmeler. Bu bölüm, daha geniş perspektifte düşmanlığın görünümüne odaklanıyor.

Sosyal ve ekonomik istikrarsızlık ve belirsizlik, işsizlik, güvenceli işe erişimin olmayışı hem Suriyeli hem de Türkiyeli alt sınıflar için geçerlidir. Elbette mültecilerin yasal statüleri, güvencesiz konumları ve bunların beraberinde getirdiği belirsizlik, iki grup arasındaki farkı belirleyen önemli faktörlerdir. Geçici Koruma rejimi altındaki Suriyeliler (14) “ne mülteci ne de misafir” (Baban, Ilcan ve Rygiel 2016: 53) olarak, çalışma ve seyahate ilişkin kısıtlamalarla birlikte korunmasız hale gelmektedir. Bu çalışmanın konusu bakımından ifade edecek olursak, Geçici Koruma rejimi, kapsayıcı ve tutarlı bir korumadan

(12) Murat Erdoğan tarafından yapılan Suriyeliler Barometresi’ne göre (2020), “2017’de en güçlü seçenek %57,8 ile “zulümden/savaştan kaçan mağdur insanlar” tanımlaması iken, aradan geçen 2 senede yani SB-2019’de bu tanımlamanın %35 ile dördüncü sıraya düştüğü; Suriyelileri tanımlamada tehdit algılarının, “ötekileştirme” ve yaygın endişeleri öne çıkaran endişelerin öne çıktığı gözlenmektedir” (s.54).

(13) Irkçılık ve yabancı düşmanlığının ayrımına ilişkin tartışmalar için Bkz. Balibar, E. ve Wallerstein, I. M (1991). Race, nation, class: Ambiguous identities. Verso.; Romm, N. (2010). New racism: Revisiting researcher accountabilities. Springer Science & Business Media.; Wimmer, A. (1997). Explaining xenophobia and racism: A critical review of current research approaches. Ethnic and racial studies, 20(1), 17-41.

(14) Türkiye’deki bütün Suriyeliler Geçici Koruma altında olmadığı gibi; Türkiye vatandaşı olanların yanı sıra iş veya aileyle birlikte olma gibi sebeplerle seyahat sınırlaması düzenlemesine uymayarak kayıtlı oldukları şehirlerden başka şehirlerde yaşayanlar da mevcuttur. Bu heterojen yapı, elbette işgücü piyasasında kendisini göstermektedir.

ziyade, sermayenin istifade etmesi için uygun ortamı yaratmaktadır (Bélanger ve Saraçoğlu 2018: 417).

23 yaşındaki Awra İstanbul'da bir emlakçıda çevirmen olarak çalışıyor, daha önce de temizlikçi ve konfeksiyonda ortacı olarak çalışmış. Awra'ya hiç sigorta başlangıcı yapılmamış ve bu konuda resmi şikayette bulunup bulunmadığını sorduğumuzda ise tam da piyasa ve devlet politikalarının iç içe geçişinin sonuçlarını anlatıyor:

Benim bulunduğum yerden şikayet etsen nolacak?..Daha önce defalarca haklarımız için başvuru yaptığımızda "Siz kimsiniz! Gidin çalışın! Gidin kendinizi idare edin! Bir gün olup kendi memleketinize geri döneceksiniz!" gibi...Demek ki onlar [resmi görevliler] bizim bu şekilde olduğumuzu biliyor...Bizim sigortasız çalıştığımız da biliyorlar, yoksa para nerden getirip yaşayacağız! (Awra, 23)

Awra'nın daha önce çalıştığı konfeksiyonda çalışanlar ve işveren arasında yemek sebebiyle çıkan bir gerginlikten sonra, işveren denetlenme korkusuyla bir anda atölyeyi kapatıp ortadan kaybolmuş: Bir pazartesi işe gittiklerinde atölye yerinde yokmuş. Türkiyeliler şikayette bulunabilirken, Awra kendisinin hiçbir şey yapamadığını söylüyor Awra aynı zamanda ücretine zam istediği için kardeşinin işveren tarafından sopayla fiziksel saldırıya uğradığını anlatıyor. Kardeşi bu olay üzerine işten çıkmış olmasına karşın, kendisinin işverenden alacağı olması ve yeni bir iş bulmakta yaşayacağı zorluktan ötürü birkaç ay daha orada çalışmaya devam etmiş. Awra'nın sözlerinde, devlet ve kurumlarının uygulamalarının sadece enformel istihdamın yaygınlaşmasında değil, aynı zamanda bir norm haline gelmesinde de (a.g.e. 418) etkili olduğu görülebilir.

Türkiye'de giderek artan Suriyeli karşıtlığı ve bunun iktidar partisine olumsuz etkileri endişesi neticesinde, AKP Genel Başkan Danışmanı Yasin Aktay'ın, "[Gaziantep] işverenler Suriyelilerden çok memnun. Suriyelileri çekin Antep ekonomisi çöker diyorlar. Antep yıllarca işgücünü Güneydoğu'dan çekiyordu. Köyden çıkmış nüfus işe gidiyordu Antep'e. Son yıllarda Güneydoğu'dan eski işgücü gelmiyor" (T24 2021) açıklamasında bulundu. Hâlbuki ki, iktidar ve muhalefet arasında tartışmaya yol açan bu iddia ilk defa dile getirilmemişti; ve hatta 2015 yılında Suriyeli mültecilerin enformel istihdamı sebebiyle Gaziantep sanayisinin, aynı 'avantaja' sahip olamayan Denizli tekstilcileri arasında rahatsızlık yaratmıştı (Hürriyet 2015). Söz konusu örnekler, Türkiye ekonomisinin ucuz ve güvencesiz işgücüne olan ihtiyacı sebebiyle devlet politikasının piyasa ihtiyacını karşılamak için yüzünü, ne Türkiyeliler ne de Suriyeli mülteciler için, istihdam ve çalışma koşullarını iyileştirme yönüne

çevirmediğini göstermektedir. Bunun yerine, ekonomi çarklarını döndüren, harcanabilir hayatlar olarak görüldüğü söylenebilir. Mültecinin hemen her gün karşılaştıkları 'işimizi çalıyorlar' suçlaması ve bunun üzerine kurulan nefret, görmezden gelme ve mültecilerden istifade etme politikasının sürdürülmesi, Awra ve diğer pek çok mültecinin dışlanma ve nefret pratiklerine maruz kalmasına neden olmaktadır.

■ Toplumsal cinsiyet ve düşmanlık

Gaziantep'in çoğunlukla trikotaj ve konfeksiyon atölyeleri olan eski sanayi bölgesinde bulunan atölyeleri ziyaretimiz sırasında görüştüğümüz Türkiyeli erkek işçiler, Suriyeli erkeklerin ailelerinde çocuklar ve kadınlar dahil herkesi çalıştırdığını, ancak kendilerinin çalıştırmadıklarını; bu nedenle onlardan daha az kazanç sağlayabildiklerini söylediler. İşçilerden bir tanesi, geçim sıkıntısı nedeniyle iki işte çalıştığı için ailesini yeterinde göremediğini, ancak yine de "uygun" bir davranış olmaması sebebiyle eşini çalıştırmadığını gururla anlattı. Toplumsal cinsiyet normlarını sürdürmenin yoksulluğa yeğ olduğunu anlatan bu ifade, aynı zamanda birlikte çalıştıkları Suriyelilere ilişkin hor gören bir anlatıyı da içeriyordu.

Türkiyeli kadınlar arasında ise Suriyelilerin iş piyasasındaki etkisi kendilerinin iş bulamaması veya düşük ücret almalarından ziyade, ailelerindeki ve çevrelerindeki erkeklerin iş bulamamalarına atıfla ifade ettiler.

Kadınlar daha çok şeydeyiz yani, kadın olarak her şeyin içine giriyoruz. Çalışıp ailemize destek olalım, çünkü erkeklerimiz iş bulamıyor. Bu kadar çok kadın yoktu dışarıda. Hani ben feministlik falan öyle şeyleri de sevmem, bana göre mesela ben evimde oturmayı tercih ederim, çoluğumun çocuğumun başında, ben zaten benim yaptığım el işi, hani evde yapabileceğim, satabileceğim bir ürün. Ama erkekler, hepsi boşta. E bu sefer öfke de doğuyor, aile hayatları da bozuluyor. (Habibe, 48)

Bakıyorum karşımda başka bir aile var, eşi çalışmıyor, bir sorunu var, devletten bir şey alamıyor, kirasını ödeyemiyor. Diyorsun ki kadın, haksızlık yani. (Zekiye, 50)

Ek olarak, kadınların işgücü ve gelirlerinin, merkezi değil, "eve katkı" olarak tali konumlandığı işin hegemonik -ve cinsiyetçi- anlam inşası (Routray 2021) Suriyelileri kendilerine 'rakip' görmekten ziyade eş ve erkek çocuklarına ilişkin bir mesele olarak görüyorlardı. Diğer yandan ise Suriyeli çalışan kadınlardan ziyade erkeklerle karşılaştıklarını ve çok fazla iletişimlerinin olmadığını ifade ettiler.

Türkiyeli katılımcılarla gerçekleştirilen iki odak grup çalışmasında, katılımcıların kendilerini restoran sahibi işveren olarak düşünmelerini ve hayali iki figür olan Türkiyeli Fatma ve Suriyeli Amina'dan hangisini işe alacaklarını sorduk (Bkz. EK 2). Her iki odak grupta da ilk konuşanlar ihtiyaç temelli empatik bir yaklaşımı ("kimin en çok ihtiyacı varsa") içeren ifadelerle konuşma başladı. Ancak hemen ardından, her iki grupta da, milliyetçi ve ayrımcı cümleler geldi. Gaziantep'teki katılımcı 40 yaşındaki Serpil "valla ben ülkem derim" cümlesiyle bu süreci kesti. İstanbul'da ise 50 yaşındaki Zekiye art arda Suriyelilere ilişkin olumsuz yargılarını sıraladı:

Ben biraz milliyetçi bir insanım o konuda. Kesinlikle Fatma'yı alırım. Yani önce kendi memleketimin kadınlarını düşünüyorum. Şu anda o kadar çoklar ki. Kendi memleketimizdeki insanlara önce bir iş vereceğiz, iş bulacağız, kendi çocukları, bilmem neleri. Yani onlar kendi memleketlerine faydaları olmamış. Çıkıp gelmişler. Eşleri çalışsın. Ya da zaten şu anda bütün alt işlerde onlar var. Bizim insanlarımız, yani kâğıt toplayıcılar eskiden Türk'tü, şimdi hepsi Suriyeli. Onlar şimdi iş miş yapamıyorlar... Daha ucuz yaptıkları için. Bütün işler. Tekstilde yarısı yabancı, daha ucuz çalıştıkları için. Her yerde onlar. Ben milliyetçi bir insanım. (Serpil, 40)

Her iki grupta da Suriyelilerin sigortasız ve düşük ücretle çalışmasına vurgu yapıldı.

...bi genelleme yapacağım genelde şöyledir: Suriyeliler daha uygun düşük maaşla çalıştıkları için patron, Suriyeli kadına daha az para vererek onu almak ister çünkü Fatma Hanım biraz daha bilgili iyi biliyor ama Suriyeli ne verirken onu kabul eder. Fatma Hanım haklarını savunacak benim şuna ihtiyacım var sigorta der asgari ücret der ama Suriyeli bunu diyemiyor ne verirken diyor. (Cansu, 38)

Sürekli ben onlara kızardım, sizin yüzünüzden biz de üç kuruşa burada çalışıyoruz. Bizden çok daha düşük maaş alıyorlardı, onlar öyle alıyor diye biz maaşımızı yükseltmiyorduk. Ama aramızda sorun hiç olmadı, beraber pişirdik beraber yedik (Habibe, 48)

Cansu'nun konuşmasında dikkat çekici noktalardan bir tanesi Fatma'dan 'Hanım' diye bahsetmeye başlaması ama Amina'ya bu hitabı kullanmamasıydı. Tartışmada bir süre sonra ise Amina'nın küçük çocukları olduğunu ve bu nedenle çalışıp çalışamayacağını tartışmalarıydı. Oysa ki hikayede Amina'nın çocuklarına dair herhangi bir bilgi verilmemişti. İfadelerdeki nüanslar, Türkiyeli kadınların zihninde kalıp yargıların yerleşik olduğunun ipuçlarını veriyor.

İstanbul'daki tartışma ise Fatma ve Amina hakkındaki konuşma çok kısa sürdü ve konu genel olarak Suriyelilerin işgücü piyasasındaki etkilerine yöneldi. 51

yaşındaki Zeynep'in sözleri üzerine Türkiyeli işverenlerin mültecileri "işine geldiği için" ucuza çalıştırdıklarını kabul etmelerine karşın, sorunun çözülmesi için Suriyelilerin Türkiye'den gitmesi gerektiğini tekrarladılar.

[[İşverenler] Alıştılar, alıştılar. Az para veriyor, işveren de alıştı. Onların işine geliyor. Ama politika yanlış bence, gitmeleri gerekiyor. (Zekiye, 50)

Suriyeli kadınlar için ise çalışmak, bir yandan Geçici Koruma rejiminin getirdiği kısıtlamalar, diğer yandan ise piyasa arasında sürekli bir mücadele anlamına geliyordu. Katerina (İstanbul, 36), 2019'da kayıtlı olmayan veya kayıtlı buldukları şehirler dışında başka şehirlerde yaşayan Suriyelilere yönelik kontrol ve sınır dışı uygulamasının hayatlarına etkisini anlatıyor::

Ben normalde çalışmıyorum. Çalıştım kimlik için benim eskiden kimliğim yoktu. İki sene önce birde orada bir sıkıntı çıktı. Kimliklerle ilgili bir şey, herkesin kimlik yoktur, [kimliği olmayanları] Suriye'de gönder[il]di... Sadece eşiminin değiştiremedim zaten bir aile cüzdanı yok (15) öyle işte. (Katerina, 36)

Savaş sonrasında Suriyelilerin bir kısmı finansal sermayelerini Türkiye'ye taşıyabilmiştir. Resmi rakamlar 2010'dan bu yana Suriye sermayesinin ülkeye gelmeye başladığını göstermektedir. Ek olarak, daha klasik anlamda mülteci girişimciliği örneği olarak küçük-orta ölçekli işletmeler kurulmuştur (Atasü-Topçuoğlu 2019: 202; Kışman ve Yalçın 2020). Mülteci girişimciler, sosyal sermaye ve networklerinin yanı sıra piyasadaki boşluktan istifade etmeyi başarmış (Betts vd. 2017), diğer mültecilere iş olanakları yaratmış aktörler olarak ortaya çıkabilir. Ancak, bu, çalışanlar için doğrudan daha iyi ve güvenli çalışma koşulları anlamına gelmiyor.

49 Yaşındaki Sana, kendisi gibi sahibi de Filistin mülteci Suriyeli olan gazetede reklam satışı göreviyle çalışmış. Sabit ücret + prim prensibiyle işe başlamış olmasına karşın ilk ayın sonunda sabit ücreti dahi alamamış. Daha sonra ise yine Suriye ortaklı bir özel okulda İngilizce öğretmeni olarak 1200 TL ücret ile işe başlamış. UNICEF Suriyeli öğretmenlere destek amacıyla başlattığı program kapsamında, maaşlarına ek olarak 900'er TL vermeye başlayınca, okulun bu ücrete el koyduğunu anlattı. Sana, okulun, parayı vermeyi reddeden öğretmenleri işten çıkarmakla tehdit ettiğini söylüyor; UNICEF'in durumdan haberdar olduğuna emin olmasına karşın bir şey yapmadığına inanıyor. Şu anda ise, üniversite mezunu ve öğretmenlik deneyimi olan mülteciler arasında yaygın olan çocuklar için Arapça dili öğretmenliği yapıyor.

(15) Kendisi Hıristiyan olan Katerina'nın eşi Ezidi. Eşi Suriye'de resmi kayıtlarda Müslüman olarak kayıtlı olduğu için, aile cüzdanlarını çıkarmakta zorluk yaşıyorlar. Türkiye makamları Suriye'den evlilik kaydının getirilmesini talep ediyor; Suriyeli makamlar ise evlilik belgesi düzenlemek için Katerina'nın Suriye'ye giderek şahadet getirip Müslüman olmasını şart koşuyor.

Medya ve Politikacıların düşmanlaştırıcı söylemi

Hrant Dink Vakfının yıllık olarak yayınladığı Medyada Nefret Söylemi ve Ayrımcı Söylem-2019 (2020) raporuna göre, Suriyeli mülteciler medyada şöyle yer aldı: “Sistemik olarak cinayet, hırsızlık, taciz gibi adli olaylarla anılarak potansiyel suçlu olarak kodlandı ve güvenlik sorunları ve terörle özdeşleştirildi; Barış Dalı Harekâtı’na ilişkin haber metinleri ve köşe yazılarında salt Türkiye’deki varlıklarından dolayı hedef gösterildi; Türkiye’deki olumsuz ekonomik koşulların ve işsizliğin sorumlusu olarak gösterildi; Türkiye’nin demografik yapısına yönelik bir tehdit, rahatsızlık ve gerginlik kaynağı olarak yaftalandı” (2020: 11). Ayrıca Suriyeliler, Ermenilerin ardından, haklarında en fazla sayıda nefret içeriği oluşturulmuş ikinci grup olmuştur (a.g.e.: 18). Gerek geleneksel medya gerekse de sosyal medya içeriklerinin analizi (Karataş 2015; Bozdağ 2019; Ozduzen, Korkut ve Ozduzen 2020), Suriyeliler yönelik algı ve üretilen temsillerin yaygın olarak negatif olduğunu göstermektedir. Atasü-Topçuoğlu (2018) 2016’ın Temmuz ayında dönemin Başbakanı Erdoğan’ın Suriyelilere vatandaşlık verileceği açıklamasını takiben geleneksel medyada yer alan içeriklerini incelediği çalışmasında, meseleyi tartışmada gazete içeriklerinin, ülkedeki İslam ve Laiklik aksındaki kutuplaşmayı gösterdiğini bulgularla göstermiştir. Saha çalışmasında da görüştüğümüz Suriyeli kadınlar sıkça bu gerilimi, politik partiler üzerinden okuyorlar ve bunun yansımalarını gündelik hayatlarında yaşıyorlar.

Mesela Kılıçdaroğlu haberlerde çıktı ya dedi biz “Suriyelileri geri göndereceğiz” geri gitmeliler diye. Onlar [iş arkadaşlarım] o haberlerde çok sevinmişlerdi. Ben dedim o kadar mı zararım size dokundu bizim gitmemizi istiyorsunuz... “Yok, o kadar Suriyeliler içinde sen mi varsın?” [dediler]. Ben de onlardan biriyim. (Awra, 23)

Yani şey söylüyor onun çalıştığı yerde AKP partisine karşı olanlar. O yüzden Suriyelilerin varlığına karşı olanlar ... “Sıkıntımız yok seninle ama burada varlığınız doğru bir şey değil iyi bir şey de değil” diyorlar. (Katerina, 36)

Yaptığımız mülakat ve odak grup çalışmalarında Türkiyeli katılımcılar, medyada yaygın olarak kullanılan tanımlama ve damgalamaları geniş biçimde tekrarladılar. “tembel”, “sahilde bayrak açıyorlar Alanya’da”, “otobüsler bedava”, “onların çocuğu sınavsız giriyor okula”, “hepsi o kadar zenginler ki”, “hakları çok burada”, “kendi insanlarına yardım etmeyen insanlar bunlar ve bizden bekliyorlar”, “bizim Türk askerlerimiz orada savaşıyor”, “kaçınıcı yüzyılda yaşıyoruz, kültürlerini değiştirdinler”. Bu örnekler artırılabilir. Ancak, dikkat çekici nokta, katılımcılar anaakımlaştırılmış söylemde geliştirilen etiketleri

kendi dillerine taşımaları ve bunu yeniden üretirlerken, çelişkileri noktaları da görmezden gelmeleridir. Örneğin, bir yandan Suriye’de savaş devam ederken Türk askerinin orada olduğunu ama Suriyelilerin burada rahat bir hayat yaşamaları sebebiyle eleştirirken, diğer yandan Suriye’de savaşın bittiği ve dönmeleri gerektiği (Sinem, 36) ifade edilebiliyorlardı. Bir başka örnek ise, Suriyelilerin kalabalık halinde aynı evde yaşamaları, çocukların çalıştırılması ve katı atık toplayıcılığı yapmalarını, bir refah göstergesi gibi okumalarıdır.

Türkiyeli kadınların, Suriyeli kadın ve erkeklere yönelik referansları da farklılaşmaktadır. Bağlamsal olarak erkeklere ‘sorumlu’ kadınları ‘bağımlı’ olarak referans verdiler. Suriyelilerin Türkiye’de bulunmaları ile ilgili olarak, Suriyeli erkeklerin gidip savaşması, ülkelerini savunması gerektiği, bu sürede kadınların Türkiye’de kalabilecekleri ancak nihayetinde ülkede barış sağlandığında eşlerinin yanlarına dönmeleri gerektiği ifade edildi.

Hem İstanbul hem de Gaziantep’te yaptığımız odak grup toplantılarında, Suriyeli kadınların çocuk sayısına vurgu yapılırken, çocuk ve ev bakımı konusunda Suriyeli kadınların geleneksel olarak kadınlardan beklenen rolleri “yeterince iyi yapmadıkları” için eleştirdiler.

Ya mesela bakıyorsun arabanın önünde 5-6 tane çocukla gidiyor Bir tane de arabanın içinde. (Eda, 32)

Bir de onlar çok rahatlar. Bizim o tarafta çok oturuyorlar mesela Sürekli parktalar bir iş yapmayı sevmiyorlar fazla. Sürekli parkta oturuyorlar Yani bir temizlik bir iş tutalım demiyorlar... Mesela bizim kadınlarımız temizliğe önem verirler ama onlar öyle değil (Güler, 47)

Ben sanırdım ki bunlar çok Müslüman...Atölyede çıplak ayakla yere basıyorlar. Buraya ayakkabılarımızla basıyoruz. Çok pisler (Sinem, 36).

Ev ve temizlik konularını takiben ise Suriyeli kadınların kişisel bakımlarına yönelik eleştiriler sıralanıyordu:

Ev temizliği falan yok. Sadece makyaj ve gece...Güzeller ama ciltleri çok güzel. Gerçekten ciltleri aşırı bir başka güzel. Biz ne kadar Ne yaparsak yapalım onların ciltleri daha güzel. Ben çok görüyorum. Mesela bizim kuruma geleni gideni. İnanılmaz bir güzellikleri var. (Güldem, 35).

Yaşam giderlerini karşılamak için piyasada rekabet etmek zorunda bırakılan Türkiyeliler ve Suriyeliler, politikacılar ve medya yoluyla üretilen ve yaygınlaştırılan kalıpyargıları, nefret söylemini ve yabancı düşmanlığını yeniden üretmektedir. Bir başka deyişle, politikacılar ve medya içerikleri yoluyla, Suriyelilere ilişkin yaygın nefret söylemi, damgalayıcı ve ırkçı ifadeler, geniş biçimde gündelikleşmekte ve yaygınlaşmaktadır. Yansımaları ise gündelik ilişkileri gölgelemektedir.

■ Sorunların çözümü temas (mı)?

Sosyal bilimler çalışmalarında gruplar arası temasın, azınlık olan gruba yönelik önyargıyı ve tehdit algısını değiştireceğini, ortadan kaldıracığını varsayımı oldukça yaygındır. Benzer şekilde, göçmenler ve göçmen olmayanlar arasındaki mesafeyi ve dışlama pratiklerini azaltmak için de sosyal temasın sağlanması uluslararası ve ulusal sivil toplum örgütleri tarafından sıkça başvurulan bir yöntemdir. Ancak, sosyal temasın bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde katkısı oldukça tartışmalı olmakla birlikte, yapılan çalışmalar en azından üç kriter yerine getirilirse gruplar arası mesafenin kapanacağını gösteriyor: 1) Farklı grupların üyeleri arasında durum içinde eşit statü, 2) Ortak hedeflere sahip olmak, 3) İşbirliği yapmak ve 4) Gruplar arası temas kurmak için otorite figürlerinden ve kurumlardan destek görmek (Berg 2020:3).

Gerek İstanbul gerekse de Gaziantep'te yaptığımız saha çalışması, Suriyeli ve Türkiyelilerin birlikte yaşadığı mahallelerde gerçekleştirildi, bir başka deyişle, mahalle düzeyinde mekânsal ayrışmanın olmadığı yerlerde gerçekleştirildi. Buna karşın, sosyal ilişkilerin oldukça düşük seviyede olduğunu gördük. Suriyeli/Türkiyeli arkadaşı olan kadınların sayısı oldukça az olmakla birlikte, genellikle bu arkadaşlarla görüşme sıklığı da oldukça seyrek. Mahallede, apartmanda veya iş yerinde Türkiyeli komşularıyla ilişkilerinin iyi olduğunu, zor durumlarda yardım gördüklerini söyleyen Suriyeli kadınlar kadar olumsuz ve dışlayıcı davranışlara maruz kalan kadınlardan da bahsetmek gerekir. Acil durumda hastaneye götürmek, iş bulmalarına yardımcı olmak gibi deneyimler ve gündelik komşuluk ilişkilerini sürdürmek gibi pratikler en sık dile getirilen olumlu ilişkilerdir. Buna karşın, komşuları ve iş arkadaşlarıyla temassız olduğunu veya ilişkilerin olumsuz olduğunu belirten kadınlar ise sokakta çocuklarına yönelik dışlayıcı davranışlar, sokakta düşmanca sözlere maruz kalma, suçlama ve sözlü taciz gibi deneyimleri dile getirdiler. İstanbul'da gördüğümüz Berivan (26), işyerindeki Suriyelilerle ilişkileri olup olmadığını sorduğumda "Neden ilişkimiz olsun ki?" yanıtını verirken, Awra (23) ise işyerinde "onlar kendi içinde muhatap olurlar biz de kendi içimizde" diyerek ilişkisizliği ifade etmiştir.

Önyargılar ve düşmanca yaklaşımın gündelikleşmesi ve yaygınlaşması neticesinde Türkiyeli kadınlar arasında ilişki kurmayı reddetmek de yaygın. 44 yaşında pazarcılık yapan Saliha, İstanbul'un içgöçle büyüyen ve son yıllarda Suriyeli mültecilerin yerleştiği bir başka ilçesinde haftanın altı günü pazarda tezgâh açıyor. Semt pazarları, etrafta yaşayan herkesin uğradığı ve pazarcılar ve müşteriler arasında etkileşimin yüksek olduğu yerlerdir. Saliha altı gün çalıştığı ve kalan bir gününde de evle ilgilendiği için Suriyeli komşularını tanımadığını, haklarında bir şey duymadığını söylemesine karşın,

görüŖmenin ilerleyen dakikalarında, Suriyelilerin Türkiye’de olmalarına tolerans gösterdiğini söyleyerek bunun sebebini Ŗöyle açıkladı:

Ben ister miyim gelsinler? İstemem. Ama geldiler işte. Onların ataları bizimkilere yardım etmişler, okuyanlar öyle diyor, ondan getirdiler. Napalım. (Saliha, 44)

Saliha Suriyelilerin yıllar içindeki değişimini müşterileri üzerinden gözlediğini, yoksul ve muhtaç durumdan iyi koşullara kavuşmalarına karşı talepkâr olmaya devam ettiklerini söylüyor. Saliha talepkârlıktan kastı ise pazarlık yaparak indirim istemeleri idi. O nedenle de Suriyelileri müşteri olarak istemiyor. 46 yaşında olan Esmâ ise uzun yıllar konfeksiyon atölyesi işlettikten sonra pazarda iç çamaşır sattığı bir tezgah açmaya başlamış. Esmâ, “bana kalsa hiç istemem, kârları olmadı bana” derken sadece bireysel değil ama aynı zamanda toplumsal bir “kâra” da vurgu yapıyor. Pazarda müşterisi olan Suriyeli kadınlar için “elit kültürlü insanları da var bunların, bunlar fakir bölge –öyle değiller aslında ama öyle gösteriyorlar” sözleriyle de kendisi için arzu ettiği gibi müşteriler olamadığını vurguluyor. Suriyeli mültecilerin, özellikle de kadınların çalışmadıklarını bu nedenle “bize” bir faydaları olmadığını söyleyerek söze devam eden Sema’nın bu sözleri, aynı zamanda Suriyelilerden üretici ve tüketici olarak beklentisine de denk geliyor.

Odak grup çalışmasında hayali iki figür olan Fatma ve Amina’nın birlikte çalışma deneyimini hayal etmelerini ve bu ilişkide neler olabileceğini düşünmelerini istediğimizde ise gelen yanıtlar, ayrışmanın ve hiyerarşinin derinliğini gösterir nitelikteydi.

Amine biraz daha dışarıdan yabancı gibi geldiği için Fatma sanki onun üstünde hüküm kurmaya çalışacak. Yani ona şeyler söyleyecek. Şunu getir, şunu götür gibi şeyler bence olabilir. (Cansu, 38)

Fatma ve Amina’nın iş arkadaşlığı ve komşuluğunun önündeki engelin ise sebebini Cansu Ŗu sözlerle anlatmaya devam etti:

İşte bi ön şey var “Suriyelileri istemiyoruz”, “Hiç bir zaman gidip onunla samimi komşu olamam” “Ben Suriyelileri istemiyorum ülkemde, samimi olamıyorum” beynimizde bu var. “Ben onun evine gidemem, çayını, kahvesini içemem” beynime o yerleşmiş, Suriyelilerin gitmesi lazım. Böyle. (Cansu, 38).

32 yaşındaki Afa’nın çalıştığı kooperatif, çalışma programı yaparken Türkiyeli ve Suriyeli kadınları bir arada çalışmalarına özen gösteriyordu. Bu yöntemin olumlu etkileri kadınlar tarafından dile getirildi. Komşularıyla veya kamusal alanda yaşadıklarından farklı olarak, sıcak, içten ve eşit ilişkileri olduğunu, arkadaşlık geliştirdiklerini her iki grup kadın da ifade etti. Afa, kooperatifte birlikte çalıştığı kişilerle arkadaş olduklarını ve bundan duyduğu mutluluğu

dile getirmekle birlikte, ilişkileri henüz kooperatifin sınırları dışına taşınmamış. Aynı kooperatife görüştüğümüz Türkiyeli kadınlar da birlikte plan yaptıklarını ancak henüz gerçekleştirmediklerini dile getirdiler. Komşular ve iş arkadaşları arasında arkadaşlık kurmak isteseler dahi dil önemli bir engel olarak ortaya çıkıyor. Kooperatifte gerek eğitimler gerekse de çalışma sırasında her zaman bir çevirmen bulunuyor ve bu kadınların ilişki kurmasını mümkün kılıyor. Dolayısıyla yukarıda belirtilen dört kriter, kooperatif ortamında sağlanmış gibi görünüyordu ve bunun olumlu etkileri de ilişkilerde kendisini gösteriyordu.

Odak grup çalışmalarında bütün gruptaki katılımcılardan Türkiyeli ve Suriyeli kadınların üç ortak ve üç farklılaşan özelliklerini söylemelerini istedik. Her iki şehirde yapılan oturumlarda Türkiyeli kadınların dile getirdiği ortak noktalar için sadece bir referans noktası gösterildi: "kadın olmak". Kadınlık, hem biyolojik hem de toplumsal cinsiyete atıf yaparak ifade edildi. Çocukların sorumluluğu ve onlar için mücadele etmek ve "Kadın her yerde anaç olarak annedir" (Zeynep, 51) ifadesinde kendisini bulan annelikle eşitlenmiş bir kadınlık düşüncesine denk geliyordu. Kısaca konuşulan tek ortak noktanın ardından ise farklılıklar uzunca konuşuldu. Bu farklılıklar toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların parçası olduğu geniş gruba atfedilenler (Suriyeliler) ve kültürel algıya ilişkindi: 'ev ve çocuk bakımında yeterince gayretli değiller', 'düşük ücrete çalışıyorlar', 'kiraların yükselmelerine sebep oldular', 'küçük yaşta evleniyorlar' ve 'kapalılar' (başörtü). Gerek mülakatlarda gerekse de odak grup çalışmalarında olumsuz düşüncelerin kaynağını anlamak için Suriyelilerin evlerinde bulunup bulunmadıklarını sorduk. Katılımcılardan sadece birkaçı, kısa süreli, 'girip-çıkma' olarak ifade ettikleri durumlar dışında Suriyeli birinin evinde bulunmamıştı. Buna karşılık, temizlik, koku, düzen vb. atıfların kaynağı olarak, "sokaktan geçerken görüyorum", "evlerin içine bakıyorum", "arkadaşlardan duyuyorum", "bir tanıdığımın komşusu/iş arkadaşı" gibi doğrudan teması içermeyen yanıtlar verdiler. Türkiyeli kadınların 'olumlu' deneyim olarak saydıkları örnekleri ise istisna olarak paranteze alma eğilimindeydiler.

Mesela benim kaynımın kiracısı Suriyeli. Çok temizler. Yani öyle temiz olsalar çok güzel. Bayan temiz çok temiz. Dükkanları var. Tertemiz dükkanlarına gittim. Başka yerde yemiyorum ama kendilerinin yemeğini yiyorum. Ama başkaları ... kokuyor. (Serpil, 40)

Nihayetinde, Saliha (44) Türkiyeli ve Suriyeliler arasında kapanmaz bir fark olduğunu düşünüyor.

Arkadaşlık kendi adamın gibi olmaz, güvenemezsin de. Hiç kendi adamın gibi olur mu! (Saliha, 44)

Suriyeli kadınlar ise, benzerlik ve ortaklıklardan daha fazla bahsettiler ve farklılıklardan daha az konuştular. Benzerlik noktaları olarak yine toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkili olarak ev ve çocuk bakımı sorumlulukları, geçim sıkıntısı, kadın ve erkekler arası ilişkilerde kadınların ikincilleştirilmiş ve baskı altına alınmış olması, kadına yönelik şiddetin yaygınlığı ortak noktalar olarak dile getirildi. Farklılıklarda ise Türkiye’de kanunların kadınları koruması ve güçlü kılmasına karşın Suriye hukukunda bunun olmayışı, ayrımcı ve ırkçı pratiklerden farklı olarak dile getirilen tek noktaydı. Ardından ise kendilerine yönelen ayrımcılık konularına yöneldiler. Rania (32), farklılığı güçlü bir biçimde dile getirirken, misafir söyleminin etkilerini de gösterdi.

“Türklerin sonuçta burası, onların vatanı. Aramızdaki fark biz misafiriz onlar ev sahibi...kendi evinde mi oturuyor duygusu veya başkasının evinde misafir hissi. (Rania, 32)

Bu noktada Suriyeli kadınların ‘farklılığı’ ayrımcılık biçiminde deneyimledikleri söylenebilir.

Ne zaman bu ülkeyi evleri gibi hissedeceklerini sorduğumuzda ise verdikleri yanıtlar doğrudan gündelik ayrımcılıktan yapısal ırkçılığa kadar geniş bir yelpazede okunabilir:

Ne zaman burasını kendi evim gibi hissederim: Karşımdaki insan benim onun gibi haklarım olduğunu bildiği zaman ve kanun onu koruduğu gibi beni de koruduğu zaman, görevler arasında ikimiz arasında bir fark olmadığı zaman kanun bize eşit davrandığı zaman. (Hana, 42)

Odak grup katılımcılarından Hiba (21) ve Badia (21) ise liseyi Suriyeliler için olan bir okulda okuduktan sonra, Suriyelilerin yoğunlukta olduğu iş yerlerinde çalışmışlar. Sosyal temasla ilgili sorularımıza, “Hiç Türk arkadaşımız” olmadı yanıtını verdiler. Bu yanıtlar, konuyu tartışmaktan kaçınmanın işareti olabileceği gibi genç kuşakların toplumsal teması üzerine daha fazla düşünme ve çalışma yapılması gerekliliğini de göstermektedir.

■ Bir arada yaşamak için neler yapmalıyız?

Saha çalışması kapsamında yapılan görüşmelerde, bir arada yaşamın kurulabilmesi ve ayrımcılık, düşmanlık ve ırkçılığın ortadan kaldırılması için nelerin değişmesi gerektiği üzerine de konuşmaya çalıştık. Türkiyelilerle yapılan görüşmelerde, kendileri için hiç sorumluluk ve görev biçmediler. Suriyeliler ise Türkiyeliler için sadece iki görev biçerken -yoğunlukla kendilerine yönelik sorumluluk ve stratejilerden bahsettiler. Suriyelilerin Türkiyelilerden belediklerinden birincisi kötü örneklerin genele mal edilmemesi iken bir diğeri medya konusunda dikkatli olmalarıydı.

Bu çok önemli bir şey yani medyayı takip etmemeleri. Geçende bir protesto düzenledik idlip için poster bastırıştım: Bombardıman ve oradaki insanların kolların bacakların parçalandığı posterlerler. Ben Kırtasiyeci de fotokopisini çıkarıyordum resimlerin. Bana sordular Türkler "Nerede bu idlip?" "Suriye'de" dedim. "Niye Savaş Bitmemiş miydi Suriye'de?" diye sordular. "Hayır" dedim, "Bu [fotoğraftaki] bombardıman dün olan bir bombardımandı. 24 saat önce." Şok oldular yani savaşın bitmediğini öğrendiklerinde... En önemli şey gerçek medyayı görmeleri gerekiyor. (Kalah, 32)

Kadınlar sokakta, hastanede, okulda, otobüste ve yaşadıkları binalarda ayrımcı ve düşmanca söz ve davranışlarla karşılaşabildiklerini anlattılar. Türkçe konuşabilen kadınlar, zaman zaman bu sözlere yanıt verdiklerini söylemelerine karşın çoğu durumda sessiz kalmayı tercih ettiklerini anlattılar. Sessizlik, sonuçlarının kendileri için daha olumsuz olduğunu düşündükleri için gerilimi artırmamak yönünde bir strateji olarak kullanılabilir. Öte yandan, bütün olumsuz davranışlara rağmen olumlu davranmaya devam etme ve sessiz kalmanın toplumsal kabulü artıracakını düşünüyorlar. Örneğin;

Bir komşumuz var bir devlet memuru. Eşim arabasını nereye koyarsa O adamın da aklına oraya koymak gelir; bizim kapımızı çalar, "Gelin arabanızı buradan çekin" diye. Bir süre sonra o rahatsızlandı, kalp sorunu yaşadı. Kızı kapımızı çaldı, babasını acile götürmemiz için, arabası var onu tabii ki ama arabasını sürece kimse yok Eşim onu hastaneye götürdü, daha sonra aramızda böyle bir iletişim oldu. Bize anlatmaya başladı işte "Ben Halep'e gittim, Halep'i gezdim, Halep halkını biliyorum". (Halimah, 35)

Rania ise sosyal medyanın gücüne güvendiğini ve bu araçların diyalog oluşturmak için kullanılabileceğini söylüyor. Bu araçlar yoluyla belgeseller hazırlanıp Türkiyelilere şu mesajın verilmesinin işe yaracağını düşünüyor:

Türkiye'de yaşıyoruz ama biz Türkiye yük değiliz ve Türkler üzerinde büyük bir etkisi olacağını düşünüyorum. (Rania, 32)

Suriyeli kadınların yaşamlarının içinde geliştirdikleri strateji ve öneriler, hiyerarşi ve toplumsal cinsiyete (sessizlik ve iyi davranma) ve doğru araçlarla ve anlatımla mesajın hedefe ulaşacağına olan inançla biçimleniyor.

Sonuç bölümünde, saha çalışmalarının bulgularından hareketle, birlikte ve eşit bir yaşamın kurulabilmesi için araştırma ekibinin Politika Önerilerine yer veriliyor.

SONUÇ

Bu rapor, çalışma rejimi ve yabancı düşmanlığı ve ırkçılığın yarattığı etkileri toplumsal cinsiyet perspektifiyle anlamaya çalışarak, Suriyeli ve Türkiyeli kadınların yaşam koşullarının iyileştirmesine katkı koymayı amaçlayan araştırmanın bulgularını ve tartışmalarını içeriyor. Bu doğrultuda, araştırmanın amaçlarından birisi, Suriyeli mülteci kadınlar ve Türkiyeli kadınların ücretli işe girişi ve işte kalma süresini etkileyen faktörleri ortaya koymaktır. İkinci amacı ise, birlikte yaşamın tesis edilmesinin engelleri olarak yabancı düşmanlığı ve ırkçılığın kaynakları ve görünümünü derinlemesine incelemektir. Söz konusu amaçları, makro dinamikler ve toplumsal cinsiyet rejimlerinin kesişimine yerleştirerek gerçekleştirmeye çalışıyor.

Rapor, vatandaş ve vatandaş olmayan kategorilerinin kullanılma biçimlerinin yarattığı yapay ayırışma, özelleştirme ve normalleştirme risklerine dikkat çekerek, ele aldığı konuyu da söz konusu kategorilerin sınırlamalarının dışına taşıyarak tartışmaya çalışıyor. Böylesi bir perspektif, toplumsal cinsiyet tutumları ve işgücü piyasasını, çalışmaya konu olan grupların sabit ve özsel niteliklerinden kaynaklanan faktörler çerçevesiyle değil, bunları belirleyen makro ve yapısal süreçlere bakmayı gerekli kıldı. Ayrıca, ne Türkiyeli ne de Suriyeli mülteci kadınların homojen olmadığını farkında olarak, bu çalışmada ele alınan konular bakımından, iki grup arasındaki en temel farkın hukuki statü ve buna eşlik eden hak ve sınırlılıklardan kaynaklandığının da altını çizmek gerekir.

Ayrımcı, yabancı düşmanlığı içeren ve ırkçı tutum ve pratikler de benzer biçimde, ne Suriyeli mültecilerin ne de Türkiyelilerin özsel ve statik niteliklerinden kaynaklanmadığını göstermeye çalışıyor. Ek olarak, kalıpyargıların ve dışlayıcı tutumların kaynağı olarak yine politik figürler ve medya tarafından üretilen söylemin etkilerine bakmaktadır. Nihayetinde, ayırışmanın yoğun olduğu bir ortamda, sıkça referans verilen ve etrafında projeler gerçekleştirilen toplumsal temasın olanakları değerlendiriliyor.

Araştırmanın ilk bulgusu kadınların ev dışı ücretli iş piyasasına girişleri ve işte kalış sürelerini etkileyen faktörlere ilişkindir. Araştırma bulgularına göre, kadınların çalışmaya başlamasının temel sebebi ekonomik zorluklarla baş etme zorunluluğudur. Erişebildikleri işlerin güvencesiz ve/veya düşük ücretli emek yoğun işler olması, çalışma koşullarının zorluğu kadınların sadece mecbur kaldıkları sürece çalışmaları sonucunu doğurmaktadır. Kadınların, toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan ev ve çocuk bakımından asıl sorumlu kişiler olarak görülmesinin etkisi önemli bir faktör olmakla birlikte, küresel üretim zinciri ve rejimlerinin kadınları ucuz işgücü olarak konumlandırması da aynı derecede önemlidir. Bir yanda toplumsal normlar diğer yanda ise erişebildikleri işlerin kötü koşulları, ev dışı ücretli işte çalışmayı

ancak geçim sıkıntısı yaşandığı zaman tercih edilir kılmaktadır. Bu sebep aynı zamanda kadınların çalışma hayatında kalış sürelerini de belirlemektedir. Hem Suriyeli hem de Türkiyeli kadınlar, evlenince veya çocuk sahibi oluncaya kadar çalışmaktadır. Evli ve çocuk sahibi kadınlar, geçim sıkıntısı arttığında tekrar işe başlamaktadırlar. Görüştüğümüz kadınların “evlendikten sonra işe dönmek zorunda kaldım”, “hamileyken dahi çalıştım”, “çocuklarımı evde bıraktım çalıştım” biçimindeki ifadeleri, bu gibi durumlarda çalışmanın sıradan ve makbul olmadığını gösteriyor.

Yine araştırma bulguları kadınların özellikle çocuklarının ihtiyaçları ve gelecekleri için çalışmak istemelerine karşın, kamusal ve ücretsiz çocuk bakım hizmetlerinin yokluğu sebebiyle, ya ailenin diğer kadın üyelerinin bu işi üstlenmesiyle çalışabildiklerini veya çakışmaktan vazgeçmeye zorlandıklarını gösteriyor. Bu durum, özellikle güvencesiz çalışmaları sebebiyle emeklilik ihtimali olmayan ve düşük maaşları sebebiyle birikim yapma ve çalışarak hayatlarında uzun vadede bir değişim yaratmayacak kadınların tek yatırımı olarak çocukları görmelerine neden olabiliyor.

Türkiye’de artan işsizlik, özellikle genç işsizliğinin artışı, eğitimin gençler için dikey toplumsal hareketliliği sağlayacak bir faktör olarak görülmemesine sebep olmaktadır. Bu nedenle, eğitimin masraflı bir iş olmasına karşın sonunda maddi gelir sağlamaması ve profesyonel işlerde çalışabilmeyi mümkün kılmaması sebebiyle, aileler iyi bir gelecek için çocuklarına eğitim aldırma konusunda ısrarlı olmaktan vazgeçmiş gibi görünmektedir. Özellikle Türkiyeli aileler, kızlar için iyi bir evliliğin, erkekler için ise erken yaşta bir meslek edinmenin çocuklarının gelecekleri için en iyi olanak olduğunu düşünüyorlar. Eğitim ve iyi bir işe sahip olma ilişkisinin kopmuş olmasının ailelerde yarattığı hayal kırıklığına ek olarak, çocuklar ve gençler arasında Covid-19 pandemisinin de etkisiyle artan eğitimden düşme sayılarıyla birlikte düşünüldüğüne, hem Türkiyeli hem de Suriyeliler için ortak bir sorun daha karşımıza çıkıyor.

Gerek mülteci gerekse de mülteci olmayan kadınların iş gücüne katılımının artırılarak ve gelir yoluyla güçlendirilmesine ilişkin çerçeveler, kadınların güçlenmelerinin önündeki engelin onların niteliklerinden kaynaklandığını varsaymaktadır. Kadınlara piyasada çalışmalarını sağlayacağı varsayılan çeşitli beceriler kazandırmak, doğrudan nakit desteği sağlanarak iş kurmaları desteklemek veya kadınların halihazırda sahip oldukları becerileri ürüne dönüştürdükleri ve pazarladıkları fiziksel iş alanları oluşturmak gibi yollarla ekonomik güçlenmenin şu sonuçları yaratması beklenir: Otonomlaşma, aile ve yakın çevrede toplumsal cinsiyete dayalı güç ilişkilerini değiştirme ve nihai olarak da daha geniş toplumsal çevrede toplumsal cinsiyet ilişkilerinde dönüşüm yaratma. Hâlbuki, bu çalışmanın da gösterdiği üzere, asıl ve tek

problem kadınların nitelikleri değildir. Gerek bu tür güçlendirme programları yoluyla gerekse de piyasada çalışarak edinilen kalifikasyon ve deneyim, mevcut piyasa ilişkileri ve destekleyici olmayan devlet politikaları içinde, en iyi ihtimalle kadınların mecbur kaldıklarında kötü koşullarda çalışmalarını neticelenmektedir. Elbette ki, bu tür programlar yoluyla ekonomik kazanç elde edebilen, kendi hayatında ve çevresinde değişim yaratan kadınlar vardır. Ancak, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüşmesi de bireysel düzeyde tüm kadınların hayatlarının iyileşmesi de devlet ve piyasa ilişkilerinin değişimine bağlı görünmektedir. Bu kapsamda, önceden mültecileri ve göçmenleri hedef alırken şimdi “ev sahibi” toplumları da kapsamaya başlayan “kendi ayakları üstünde durma” (self-reliance) çerçevesinin problemleri de daha açıkça görülebilir.

“Kendi ayakları üstünde durma” söylemi ve politika uygulamaları, mültecilere yardım etme politikasının eleştirisi, süresi uzayan ve çoğalan krizler ve buna bağlı destek fonlarının yetersizliği, uluslararası iltica ve mültecilik mekanizmalarının eksikliği ve kusurları neticesinde mültecilerin durumlarını iyileştirmek için başvuru olan bir çare olarak öne çıkmaya başlamıştır (Easton-Calabria ve Omata 2018). Elbette ki mültecileri bağımlı kitleler haline getiren programların noksanları ve yanlışlarının giderilmesi önemlidir; mültecilere veya diğer gruplara çeşitli beceriler kazandırılması da oldukça işlevsel bir yöntemdir. Ancak “kendi ayakları üstünde durma” söylemi, mültecilere birtakım beceriler kazandırıldığında, diğer hiçbir değişkene bakılmaksızın başarılı olacaklarını varsayar. Ne var ki piyasa koşullarında mültecilerin “başarı”sı için beceri eğitimleri tek başına yeterli olamaz. Bir diğer nokta ise “başarılı” olmanın koşulunun ne olduğudur: Hayatta kalmalarını sağlayacak miktarda geliri sağlayabilmeleri mi yoksa insan onuruna uygun yaşam koşullarına erişimi sağlayacak geliri elde etmek mi? Bu çerçeve aynı zamanda, raporun ikinci kısmında tartıştığımız, mülteciler ve vatandaşlar arasında ortaya çıkan düşmanlık ve ırkçılığın giderilmesine de bir çare olarak, “ev sahibi” toplumların yoksul kesimlerini kapsayacak şekilde genişletilmeye başlanmıştır.

Raporun ikinci kısmında ise Suriyelilere yönelik yabancı düşmanlığı ve ırkçılığın nasıl gündelikleştiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma bulguları, kadın emeğinin tali olarak konumlandırılmasıyla bağlantılı olarak, Türkiyeliler ve Suriyeliler arasında işgücü piyasasında yaşanan rekabet ve dışlamanın kadın işgücünden ziyade erkek işgücü üzerinden okunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla piyasada “Suriyeliler sebebiyle işsiz kalanlar”ın kadınlar değil erkekler olarak ifade edildiği görüldü. Güvencesiz ve kötü koşullarda çalışma rejimi hem Türkiyelileri hem de Suriyelileri kapsamakla birlikte, Geçici Koruma rejiminin çalışma ve hareketliliğe ilişkin kısıtlayıcı düzenlemeleri mülteciler üzerinde ek bir baskı oluşturmaktadır. Emek piyasalarında ise işgücü

üzerindeki her yapısal baskı o kişilerin daha kötü ve zor koşullarda çalışmasını ve sömürünün artmasını getirmektedir.

Düşmanlaştırma ve ırkçılığın en önemli kaynağının, gruplar arası doğrudan temastan ziyade politikacılar ve medya tarafından üretilen ve yaygınlaştırılan söylem olduğu anlaşılmaktadır. Suriyelilere ilişkin negatif atıf ve sözlerin neredeyse tamamının aynı kelimelerle ve aynı kalıpla ifade edilmesi, birbiri ardında çelişen ifadelerin ayırıcılığının olmaması ve doğrudan ve olumlu deneyimlerin istisna sayılması bu argümanı kanıtlar niteliktedir. “Suriyeliler çok rahat” ifadesi, kadınlara yönelik olarak toplumsal cinsiyet rollerine layık davranmadıkları, ekonomik olarak Türkiyelilere göre yüksek gelir elde ettikleri, militarist beklentilere uygun olarak ülkelerini savunmadıkları, toplumsal hiyerarşinin gerçekleştiğinin göstergesi olarak acı çekmedikleri ama sahillerde yer kapladıkları, hayattan zevk aldıkları gibi birbirinden farklı ve geniş alana yayılan tek bir söylem olarak kalıplaşan ve tekrarlanan örneklerden bir tanesidir.

Rapor, son olarak, gerilimleri azaltmak ve birlikte yaşamı kurmak için sıkça başvurulan bir çerçeve olan toplumsal temas meselesini konu aldı. Saha çalışması, Suriyeli mültecilerin en yoğun yaşadığı iki kentte gerçekleştirilmiş olmasına karşın temasın son derece kısıtlı olduğunu ortaya koydu. Aynı mahallede yaşamak ve aynı iş yerinde birlikte çalışmak gibi pratikler, doğrudan ilişkilendirme anlamına gelmediği gibi, bu tür temaslar zor yaşam koşulları altında gerçekleştiğinde aksi sonuçlara da yol açabilmektedir. Nihayetinde, araştırma kapsamında mülakat yapılan kadınlar arasında, görece güvenceli ve birlikte çalışmayı destekleyici koşulların yaratıldığı iş deneyimleri ilişkilerin olumlu sonuçları olabileceğini göstermektedir. İş baskısının ve rekabetin yüksek olduğu, kötü çalışma koşullarına sahip, güvencesiz işlerde birlikte çalışan pek çok Türkiyeli, Suriyeli, Afganistanlı ve daha pek çok ülkeden kişi olmasına rağmen, buralardan birlikte yaşamı kurmaya katkı sağlayacak ilişkilerin çıkmadığı görünüyor. O nedenle son derece önemli olan toplumsal temasın olumlu ve yapıcı bir deneyim olabilmesi için, iş, çalışma ve genel yaşam koşullarının herkes için iyileştirilmesi elzem.

POLİTİKA ÖNERİLERİ

Aşağıda yer alan politika önerileri, saha araştırmasının verileri ve çalışma sırasındaki gözlemleri temel alarak oluşturulmuştur.

1. Düşmanca ve ırkçı söylemlerin kaynağı yaşanmış deneyimlerden ya da günlük karşılaşmalardan değil, politikacıların ve medyanın söylem ve temsillerinden ve kökeni bilinmeyen ancak sosyal medyada tekrarlanan ve dolaşan içeriklerden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle sivil toplum örgütleri ırkçı, yabancı karşıtı ve ayrımcı içeriğe karşıt içerikler üretmelidir.
2. Türkiye’de toplumsal ayrışma ve kutuplaşmanın yüksekliği nedeniyle, eşitlikçi ve birlikte yaşamın tesisini talep eden sesler, kutuplardan birine atfedilmektedir. Bu nedenle de, göçmen/mülteci karşıtı olmayan, doğru bilgi içeren ve ırkçılıktan arındırılmış içeriğin, ‘olağan şüpheliler’ olarak görülen, yani halihazırda savunu yapan kişi ve kurumlara ek olarak, anaakım içerik üreticileri ve anaakım kanallar yoluyla yapılması gerekir. Savununun anaakımlaştırılmasında önemli noktalardan bir tanesi muhalefet partilerin anaakımlaştırma içinde yer almasıdır.
3. Sivil toplumun savunu aracı ve genel haber dolaşımının gerçekleştiği mecralar olan sosyal medya araçları, mesajların içeriğinin kontrol edilmesinin neredeyse imkansız olduğu yerlerdir. Etkililiğine ve gücüne rağmen sosyal medyanın yapısal problemleri de mevcuttur. Bu problemlerden en önemlisi algoritmalar yoluyla yaratılan “yankı odaları”dır: Yankı odaları, algoritmaların, kişilerin ilgilendiği önceki içeriklere benzer içerikleri önlerine getirerek tekrarlayan mesajlara maruz kalması olarak tarif edilebilir. Yukarıda bahsettiğimiz Türkiye’deki yüksek kutuplaşma da eklenince, mesajların belirli çevreler içinde sıkışması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle de, söz konusu algoritmalarla belirlenmiş toplumsal ortamı aşmanın yollarını aramak için yeni teknolojiler alanının uzmanlarıyla çalışmak elzem. Teknolojistler, tasarımcılar, yazılımcılar gibi uzmanlara ek olarak, sosyal medyanın dilsel ve temsili akışına uygun içerik üretmek için profesyonel iletişimcilerin bu alana dahil edilmesi gerekir. Bu tür bir genişleme sadece profesyonel çalışanların genişlemesi değil aynı zamanda savunu alanının da genişlemesi anlamına gelir.
4. Anaakımlaştırmanın önemli ayaklarından bir tanesi de sivil toplum kurumlarının oynayacağı roldür. Hâlihazırda hak temelli savunu yapan sivil toplum örgütlerinin, sadece iltica/göç alanında çalışan sivil toplum örgütleriyle sınırlı kalmamak üzere, geniş bir ağ içinde birlikte çalışması gerekiyor. Şöyle ki, her sivil toplum örgütünün birlikte çalıştığı ve/veya hedef gruplara erişimi olduğu düşünüldüğünde, anaakımlaştırma için

farklı pozisyonlardaki kurumların birlikte çalışmasının önemi ortaya çıkar. Kurumlar, kendilerinin içinde yer aldığı 'işler'i yaygınlaştırmada daha etkin biçimde inisiyatif alabilir. Öte yandan, bu araçsal faydasının yanı sıra, daha genişçe örgütlerin bu alanda çalışması ve farkındalığın genişletilmesine de katkı sağlaması beklenir.

5. Mülteciler tarafından kurulan sivil toplum örgütleri ve inisiyatifleriyle, Türkiyeli kuruluşlar arasında koordinasyonu artırmak, uyruğundan ve diğer mensubiyetlerinden bağımsız olarak kurumsal eşitlik temelinde çalışmalar yapmak kadınların ihtiyaçlarına cevap vermek için son derece işlevsel olacaktır.
6. Uluslararası politika çerçevelerinin devlet ve STK'lar yoluyla uygulanma biçimleri ve sonuçları üzerine araştırma ve politika geliştirme çalışmaları yapılmalıdır. Örneğin, uluslararası politika çerçevesinde sıkça kullanılan mültecilerin "kendi ayakları üstünde durması" (self-reliance) varsayımlarının güçlendirme ve koruma çalışmalarını eksiltmemelidir. Özellikle Türkiye gibi yoksulluk ve işsizliğin yüksek olduğu yerlerde ırkçılık ve dışlama bu noktadan yükselmektedir. Bu nedenle, "kendi ayakları üstünde durma" yaklaşımı, mültecileri işyerlerinde ağır sömürü ve ayrımcılığa maruz bırakmanın yanı sıra Türkiyelilerin olumsuz yaklaşımıyla da baş başa bırakıyor. Türkiyeliler ve mültecilerin piyasa koşullarında rekabet eden karşıt iki grup olarak konumlanması, birlikte çalışsalar ve gündelik enteraksiyonları olsa bile, düşmanlığı ve ırkçılığı azaltmıyor. O nedenle de birlikte yaşama kültürünü derinden sarsıyor. Bu noktadan hareketle, hem Türkiyeli hem Suriyeli kadınlara yönelik koruma ve güçlendirme çalışmaları ve kendi ayakları üstünde durmalarını sağlamayı hedefleyen projeler uygulanırken, piyasa koşullarının görmezden gelinmemesi gerekir. Kadınların, güvenli ve güvenceli işlere erişimlerinin sağlanması için ulusal ve uluslararası kurumlara, kayıtlı istihdamın artırılmasına yönelik politikaların uygulanması için baskı ve lobi çalışmaları yapılmalıdır.
7. Suriyeli kadın mülteciler için çalışma izni alınmasını kolaylaştırmak amaçlı lobi ve savunuculuk yapılmalıdır.
8. Araştırma sonuçları kadınların evlerine yakın bölgelerde, esnek çalışma saati imkanı sunan işlerin varlığının, kadınların işgücüne katılımını artırabileceğini göstermektedir. Bu sebeple, yerel ve ulusal otoriteler alt sınıftan Türkiyeli ve Suriyeli kadınların yaşadığı bölgelerde iş olanakları yaratmak için kaynaklarını yönlendirmelidir.
9. Patriyarkal toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle çalışsalar dahi çocuk bakımı görevi kadınların omuzunda olduğundan, uluslararası ve ulusal

sivil toplum örgütleri melek eğitimi programlarında çocuk bakım hizmetleri sağlamalıdır. Ek olarak, ulusal otorite kamusal çocuk bakımı hizmetlerini yaygınlaştırmalı ve artırmalıdır.

10. Suriyeli mülteci kadınlara ve Türkiyeli kadınlara yönelik olarak, haklar ve hakların ihlali konusunda başvurulabilecek mekanizmaların yanı sıra erişilebilir hukuki hizmet sağlanmalıdır. Kadınların, kötü çalışma koşulları altında daha fazla cinsel istismara maruz kalabilmelerine rağmen, damgalanma ve dışlanma korkusu ve Suriyeli mülteciler için resmi kurumlarla ilişkiye girmenin (çalışma izni olmaksızın çalışmanın yaygınlığı nedeniyle sınırı dışı edilme korkusu) risk algısını artırması gibi sebeplerle söz konusu hukuki hizmetler kilit rol oynayacaktır.
11. Ayrımcılık, düşmanlık, ırkçılıkla mücadele ve toplumsal cinsiyet normlarının baskısını bertaraf edilmesi konularında Suriyeli ve Türkiyeli kadınların birlikte aktif rol alarak çalışmasını sağlayacak çalışmalar yapılmalıdır. Bu noktada Türkiye kadın hareketi ve feminist çevrelerin aktif rol alması elzemdir.
12. Covid-19 pandemisinde pek çok sivil toplum örgütü ve inisiyatif "sahadan" büyük oranda çekildi; ofisler kapandı, başvurular ve iletişim telefon veya dijital ortam yoluyla gerçekleşti. Bu durum mülteciler ve Türkiyeli pek çok kadın için çok zor dönemde ulaşabilecekleri yerlerin ortadan kalkması anlamına geldi. Bu pandemide hazırlıksız yakalanan sivil toplumun, aslında en çok ihtiyaç duyuldukları kriz anlarında işlevlerini yerine getirmeye devam etmek için strateji geliştirmelerinin zorunluluğu ortaya çıkmış oldu. Sivil toplum aktörlerinin örgütlü biçimde koruma ve destek sağlamayı görev edindikleri kişi ve topluluklara hizmet etmeye devam etmeleri için birbirleriyle ve kendi içlerinde örgütlü çalışmanın yollarını aramaları; uluslararası kurumların bu konuda destek vermesi gerekir.

KAYNAKLAR

- Abu-Assab, N. (2017). Destabilising gender dynamics: Syria post-2011. In A gendered approach to the Syrian refugee crisis (pp. 16-25). Routledge.
- Aydın, Z. (2010). Neoliberal Transformation of Turkish Agriculture. *Journal of Agrarian Change*, 10(2), 149–187
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2019). Media discussion on the naturalization policy for Syrians in Turkey. *International Migration*, 57(2), 283-297.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2019). Syrian refugee entrepreneurship in Turkey: Integration and the use of immigrant capital in the informal economy. *Social Inclusion*, 7(4), 200-210.
- Belanger, D., ve Saracoglu, C. (2020). The governance of Syrian refugees in Turkey: The state-capital nexus and its discontents. *Mediterranean Politics*, 25(4), 413-432.
- Berg, J. A. (2020). Assessing the effects of intergroup contact on immigration attitudes. *The Social Science Journal*, 1-17.
- Betts, A., Bloom, L., Kaplan, J. D., ve Omata, N. (2017). *Refugee economies: Forced displacement and development*. Oxford University Press.
- Bozdağ, Ç. (2020). Bottom-up nationalism and discrimination on social media: An analysis of the citizenship debate about refugees in Turkey. *European Journal of Cultural Studies*, 23(5), 712-730.
- Buğra, A. ve Sınmazdemir, T. (2005). "Yoksullukla Mücadelede İnsani ve Etkin bir Yöntem: Nakit Gelir Desteği". Yayınlanmamış Makale, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu. http://www.spf.boun.edu.tr/docs/STGP_Bugra.pdf [son erişim tarihi: 11 Ekim 2021]
- Canefe, N. (2018). Invisible lives: Gender, dispossession, and precarity amongst Syrian refugee women in the Middle East. *Refuge: Canada's Journal on Refugees/Refuge: Revue Canadienne sur les Réfugiés*, 34(1).
- Caro, L. P. (2020). Syrian Refugees in the Turkish Labour Market. ILO Office in Turkey. Last modified February, 9, 2020. http://www.oit.org/wcm/sp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_738602.pdf

- Cengiz, D., ve Tekgüç, H. (2021). Is it merely a labor supply shock? Impacts of Syrian migrants on local economies in Turkey. *ILR Review*, 0019793920978365.
- Ceritoglu, E., Yunculer, H. B. G., Torun, H., & Tumen, S. (2017). The impact of Syrian refugees on natives' labor market outcomes in Turkey: Evidence from a quasi-experimental design. *IZA Journal of Labor Policy*, 6(1), 1-28.
- Culcasi, K. (2019). "We are women and men now": Intimate spaces and coping labour for Syrian women refugees in Jordan. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 44(3), 463-478
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı -ÇSGB (2009). Çalışma Hayatı İstatistikleri 2009. <https://www.cs.gb.gov.tr/media/1300/yabanciizin2009.pdf> [Son erişim tarihi 31 Ekim 2021]
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı -ÇSGB (2017). Ulusal İstihdam stratejisi 2014-2023. <http://www.uis.gov.tr/media/1437/uis2014-2023.pdf> [Son erişim tarihi 31 Ekim 2021]
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı -ÇSGB (2019). Yabancıların Çalışma İzinleri. <https://www.cs.gb.gov.tr/media/63117/yabanciizin2019.pdf> [Son erişim tarihi 1 Kasım 2021]
- Dahinden, J. (2016). A plea for the 'de-migrantization' of research on migration and integration. *Ethnic and Racial Studies*, 39(13), 2207-2225.
- Danış, D. (2016). Konfeksiyon Sektöründe Küresel Bağlantılar: Göçmen İşçiler, Sendikalar ve Küresel Çalışma Örgütleri. *Alternatif Politika*, 8(3), 562-586.
- Das, L. (2017). Are there Women in the Labor Market: the Role of State and Patriarchy in Neoliberal Turkey. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 11(2), 107-120.
- Davis, M. (2007). *Planet of Slums*. London and New York: Verso.
- Dayioğlu, M., Kirdar, M. G., & Koç, İ. (2021). The making of a lost generation: Child labor among Syrian refugees in Turkey (No. 2105). *IZA Discussion Papers*. No. 14466
- Dedeoğlu, S. (2010). Kadın ve Göçmen Emeği: Ataerkillik ve Enformel Emek. İçinde Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği: Türkiye Örneği. Der. Dedeoğlu, S. ve Yaman Öztürk. İstanbul: Sav Yayıncılık
- Dedeoğlu, S. (2010b). Visible hands–invisible women: Garment

production in Turkey. *Feminist Economics*, 16(4), 1-32.

- De Genova, N. P. (2002). Migrant “illegality” and deportability in everyday life. *Annual Review of Anthropology*, 31(1), 419-447.
- Del Carpio, X. V., & Wagner, M. C. (2015). The impact of Syrian refugees on the Turkish labor market. World Bank policy research working paper, (7402).
- DİSK (2021). Covid-19 döneminde Kadın işgücünün Durumu. <http://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2021/03/8-MART-2021-Kad%C4%B1n-%C4%B0%C5%9Fq%C3%BCc%C3%BCn%C3%BCn-Durumu-Raporu.pdf> [Son erişim tarihi 31 Ekim 2021]
- Easton-Calabria, E., & Omata, N. (2018). Panacea for the refugee crisis? Rethinking the promotion of ‘self-reliance’ for refugees. *Third World Quarterly*, 39(8), 1458-1474.
- Ecevit, Y. (2003). Women’s labor and social security. Bridging the Gender Gap in Turkey: A Mile Stone Towards Faster Socio-Economic Development and Poverty Reduction içinde, *Poverty Reduction and Economic Management Unit: Europe and Central Asia*, Washington DC: World Bank, 73-106.
- Erdoğan, M. (2020). Suriyeliler Barometresi 2019: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamının Çerçevesi. <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2020/09/SB2019-TR-04092020.pdf> [Son erişim tarihi: 1 Kasım 2021]
- Erol, E., Akyol, A. E., Salman, C., Pınar, E., Gümüşcan, İ., Mısırlı, K. Y., ... ve Mutlu, P. (2017). Suriyeli sığınmacıların Türkiye’de emek piyasasına dahil olma süreçleri ve etkileri: İstanbul tekstil sektörü örneği. İstanbul: Birleşik Metal-İş Yayınları, 1-110.
- Gissi, A. (2020). Countering depoliticized representations of Syrian women: Memories of dictatorship from pre-war Syria. *Gender, Place & Culture*, 28(3), 305-325.
- Gündüz-Hoşgör, A., ve Smits, J. (2008). Variation in labor market participation of married women in Turkey. *Women’s Studies International Forum*, Vol. 31(2), ss. 104-117.
- Gürsel, S., Uysal, G. ve Şahin, M.C. (2021). Korona Salgınının İstihdam Üzerindeki Asimetrik Etkileri (1): Kayıt Dışı İstihdamda Çöküş. *BETAM Araştırma Notu 21/255*. <https://betam.bahcesehir.edu.tr/wp-content/uploads/2021/03/ArastirmaNotu255-1.pdf> [Son erişim tarihi 31 Ekim 2021]

- Hürriyet. (2015). Kayıtlı: 3.686 Kayıt dışı: 400.000. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/kayitli-3-686-kayit-disi-400-000-40024074> [Son erişim tarihi 3 Kasım 2021]
- Hrant Dink Vakfı. (2020). Medyada Nefret Söylemi ve Ayrımcı Söylem-2019. <https://hrantdink.org/attachments/article/2665/Nefret-soylemi-ve-Ayr%C4%B1mc%C4%B1-Soylem-2019-Raporu.pdf> [Son erişim tarihi: 8 Kasım 2021]
- International Labour Organization- ILO (2017). Syrians in the Turkish labour market, Data from TURKSTAT Household Labour Force Survey (HHLFS) 2017. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-/europe/-/ro-geneva/-/ilo-ankara/documents/genericdocument/wcms_738618.pdf [Son erişim tarihi: 23 Ekim 2021]
- International Labour Organization- ILO. (2019). Syrians in the Turkish labour market. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-/europe/-/ro-geneva/-/ilo-ankara/documents/genericdocument/wcms_738618.pdf [Son erişim tarihi: 20 Ekim 2021]
- International Labour Organization- ILO. (2020). The impact of the pandemic on employment in Turkey: What would have happened without COVID-19? https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-/europe/-/ro-geneva/-/ilo-ankara/documents/publication/wcms_765261.pdf [Son erişim tarihi: 25 Ekim 2021]
- International Labour Organization-ILO (2020a). Measuring the gender wage gap. Turkey case. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-/europe/-/ro-geneva/-/ilo-ankara/documents/publication/wcms_756660.pdf [Son erişim tarihi 31 Ekim 2021]
- İçduygu, A. (2006). Labour dimensions of irregular migration in Turkey. CARIM Research Report Series 2006/05, Robert Schuman Center for Advanced Studies, European University Institute.
- İlkaracan, İ. (2012). Why so few women in the labor market in Turkey?. *Feminist Economics*, 18(1), 1-37.
- İlkaracan, İ. (2019). Economic and political gender gaps and the rise of populism. *Journal of International Affairs*, 72(2), 191-208.
- Karataş, M. (2015). Türk yazılı basınında Suriyeli sığınmacılar ile halk arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 112-151.
- Kelly, S., & Breslin, J. (Eds.). (2010). *Women's rights in the Middle East and North Africa: progress amid resistance*. Rowman & Littlefield

Publishers

- Kişman, Z. A., ve Yalçın, H. (2020). The Syrian refugees' entrepreneurship activities in Turkey: Gaziantep case. *Equinox Journal of Economics Business and Political Studies*, 7(2), 82-113.
- Körükmez, L., Karakılıç, İ. Z., & Danış, D. (2020). Mecburiyet, Müzakere, Değişim: Suriyeli Kadınların Çalışma Deneyimleri ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri. GAR (Göç Araştırmaları Derneği) Kitap Serisi, No. 2. <https://www.gocarastirmalariderneği.org/attachments/article/161/mecburiyet-muzareke-degisim-suriyeli-kadinlarin-calisma-deneyimler-ve-toplumsal-cinsiyet-iliskileri-.pdf> [Son erişim tarihi: 3 Kasım 2021]
- Moghadam, V. M. (2003). Engendering citizenship, feminizing civil society: The case of the Middle East and North Africa. *Women & Politics*, 25(1-2), 63-87.
- Ozduzen, O., Korkut, U., ve Ozduzen, C. (2021). 'Refugees are not welcome': Digital racism, online place-making and the evolving categorization of Syrians in Turkey. *New Media & Society*, 23(11), 3349-3369.
- Pries, L. (2004). Transnationalism and migration: New challenges for the social sciences and education. In *Migration, education and change* (s. 33-57). Routledge.
- Routray, S. (2021). 'Timepass' and 'setting': The meanings, relationships and politics of urban informal work in Delhi. *Urban Studies*, 00420980211031721.
- Sert, D. Ş. (2016). From skill translation to devaluation: The de-qualification of migrants in Turkey. *New Perspectives on Turkey*, 54, 97-117.
- Sosyal Güvenlik Kurumu- SGK (tarih yok). Kayıt dışı İstihdam Oranı. http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari [Son erişim tarihi 31 Ekim 2021]
- Şahin Mencütek, Z., ve Nashwan, A. J. (2020). Employment of Syrian refugees in Jordan: challenges and opportunities. *Journal of Ethnic & Cultural Diversity in Social Work*, 1-23.
- Şentürk, B. (2015). *Bu Çamuru Beraber Çiğnedik. Bir Gecekondulu Mahallesi Hikayesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tanrıku, F. (2020). *The Political Economy of Migration and*

Integration: Effects of Immigrants on the Economy in Turkey. Journal of Immigrant & Refugee Studies, 1-14.

- Memiş, E., ve Toksöz, G. (2020). Gender inequalities in informal employment and wage gap in turkish manufacturing. Ekonomik Yaklaşım, 31(114), 39-71.
- Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK (2021a). İşgücü istatistikleri, 2020. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Labour-Force-Statistics-2020-37484> [Son erişim tarihi 31 Ekim 2021]
- TÜİK (2021b). İstatistiklerle Kadın, 2020. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2020-37221#:~:text=Adrese%20Dayal%C4%B1%20N%C3%BCfus%20Kay%C4%B1t%20Sistemi,1'ini%20ise%20erkekler%20olu%C5%9Fturdu>
- Tören, T. (2018). Documentation report: Syrian refugees in the Turkish labour market. ICDD Working Papers. Vol. 22. Kassel University Press GmbH.
- T24. (2021). AKP'li Aktay: Pratik olarak Suriyelileri göndermek mümkün değil; Kılıçdaroğlu bunu yapamayacağını biliyor. <https://t24.com.tr/haber/akp-li-aktay-pratik-olarak-suriyelileri-gondermek-mumkun-degil-kilicdaroglu-bunu-yapamayacagini-biliyor,968174> [Son erişim tarihi 3 Kasım 2021]
- Uçar, C. (2020). Gaziantep parça başı emek piyasasının Suriyeli kadınları: Emek, zorunlu göç ve şiddet. İçinde Biehl, K. Danış, D. (Edt.). Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları. Su Gender ve GAR. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/1642/Toplumsal%20Cinsiyet%20Perspektifinden%20T%C3%BCrkiye%E2%80%99de%20G%C3%B6%C3%A7%20Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%C4%B1.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=40> [Son erişim tarihi 10 aralık 2021]
- UN Women (2018). Türkiye'de geçici koruma altındaki suriyeli kadın ve kız çocukların ihtiyaç analizi. UN Women Turkey. <https://www.raporlar.org/wp-content/uploads/2018/09/SGDD-Suriyeli-Kadınların-İhtiyac-Analizi-2018.pdf> [Son erişim tarihi 31 Ekim 2021]
- Ünlütürk-Ulutaş, Ç., & Akbaş, S. (2020). the most invisible of the invisibles: Skilled syrian women in the turkish labor market. In Women, Migration and Asylum in Turkey (pp. 193-212). Palgrave Macmillan, Cham.

- Ünlütürk-Ulutaş, Ç., ve Durusoy Öztepe, N. (2021). Barriers against women's entry to decent work: a qualitative analysis on bursa and konya. *Çalışma ve Toplum*, 71(4).
- Wake, C., & Barbelet, V. (2020). Towards a refugee livelihoods approach: Findings from Cameroon, Jordan, Malaysia and Turkey. *Journal of Refugee Studies*, 33(1), 125-142.
- Walby, S. (1990, January). From private to public patriarchy: the periodisation of British history. *Women's Studies International Forum* (Vol. 13, No. 1-2, pp. 91-104). Pergamon.
- World Economic Forum- WEF (2021). global gender gap report 2021insight report march 2021, <https://www.weforum.org/reports/ab6795a1-960c-42b2-b3d5-587eccda6023> [Son erişim tarihi 31 Ekim 2021]
- Yılmaz, G., Karatepe, İ. D., ve Tören, T. (2019). *Integration through exploitation: Syrians in Turkey*. Rainer Hamp Verlag

EK 1. KATILIMCI LİSTESİ

DERİNLEMESİNE MÜLAKAT KATILIMCILARI				
İsim	Kent	Yaş	İş	Medeni durum
Özge	Gaziantep	18	Trikotaj	Bekar
Maha	Gaziantep	30	Foroğrafçı	Evli
Rayya	Gaziantep	25	Tezgahtar	Evli
Zöhre	Gaziantep	41	Trikotaj atölyesi sahibi	Evli
Aslı	Gaziantep	28	Garson	Evli
Fahiye	Gaziantep	50s	Konfeksiyon-elyaf ayırma	Evli
Manar	Gaziantep	45	Mikro kreşi-işletme	Evli
Wadd	Gaziantep	28	Konfeksiyon	Bekar
Hanifa	Gaziantep	50s	Çalışmıyor	Evli
Muna	Gaziantep	late 20s	Çalışmıyor	Evli
Kinem	Gaziantep	45	Öğretmen	Evli
Çiğdem	Gaziantep	22	Kuaför	Evli
Seyhan	Gaziantep	35	Temizlikçi	Evli
Ayfer	Gaziantep	48	Kreş çalışanı	Evli
Farah	Istanbul	26	Konfeksiyon-öğrenci	Bekar
Rama	Istanbul	42	Ev temizliği	Boşanmış
Ayşenur	Istanbul	23	Pazarıcı	Bekar
Aytül	Istanbul	52	Konfeksiyon	Evli
Berivan	Istanbul	26	Konfeksiyon	Bekar
Esmâ	Istanbul	46	Pazarıcı	Evli
Özlem	Istanbul	37	Fabrikada işçi	Boşanmış
Güldane	Istanbul	41	Konfeksiyon	Evli
Awra	Istanbul	23	Emlak ofisi çalışanı	Bekar
Halise	Istanbul	29	Kooperatif	Evli
Ola	Istanbul	23	Temizlik ve servis	Evli
Kerime	Istanbul	53	Konfeksiyon	Evli
Zelmira	Istanbul	40	Mağaza sahibi	Evli
Nermin	Istanbul	32	Konfeksiyon	Bekar
Berfin	Istanbul	32	Konfeksiyon	Evli
Saliha	Istanbul	44	Pazarıcı	Evli
Afa	Istanbul	32	Kooperatif	Evli
Saime	Istanbul	31	Konfeksiyon	Evli
Songül	Istanbul	42	Konfeksiyon	Evli
Sana	Istanbul	49	Öğretmen	Boşanmış
Sinem	Istanbul	36	Trikotaj atölyesi sahibi	Evli
Katerina	Istanbul	36	Mutfak çalışanı	Evli

ODAK GRUP KATILIMCILARI			
İSTANBUL			
TÜRKİYELİLER			
İsim	Kent	Yaş	İş
Habibe	48	Kooperatif	Boşanmış
Hande	55	Kooperatif	Boşanmış
Zekiye	50	Kooperatif	Evli
Zeynep	51	Kooperatif	Evli
Dilek	27	Barmen	Bekar
SURİYELİ MÜLTECİLER 1. GRUP			
Fatima	20	Nakliye firmasında koordinatör	Bekar
Oma	33	Konfeksiyon	Bekar
Uri	37	Konfeksiyon/öğrenci	Bekar
Layal	33	Konfeksiyon	Evli
Reem	26	Sosyal medya müdürü	Bekar
SURİYELİ MÜLTECİLER 2. GRUP			
Aleena	37	Okulda temizlikçi	Evli
Hiba	21	Ofis çalışanı	Bekar
Badis	21	Garson/otobüs hostesliği	Bekar
Rida	27	Okulda temizlikçi	Evli
GAZİANTEP			
TÜRKİYELİLER			
Güler	47	Ev temizliği	Evli
Hülya	39		
Eda	32	Tezgahtar	Boşanmış
Canan	39	Tezgahtar	Evli
Cansu	38	Cafe işletmecisi	Evli
Güldem	35	Kuaför	Evli
Serpil	40	Temizlik ve servis (işsiz)	Evli
SURİYELİ MÜLTECİLER 1. GRUP			
Naila	32	Gazeteci	Bekar
Rabia	35	İletişim Koordinatörü	Bekar
Halimah	35	STK çalışanı	Evli
Wajiha	34	Desinatör	Boşanmış
Asma	40		Evli
SURİYELİ MÜLTECİLER 2. GRUP			
Takiya	34	Öğretmen (işsiz)	Bekar
Hana	42	İşsiz	Evli
Rania	32	Eğitim merkezi işletmecisi	Evli
Kalah	32	STK çalışanı	Evli

EK 2. ODAK GRUP ÇALIŞMA MATERYALLERİ

1. Suriyeli kadınlarla yapılan odak grup çalışması

Aktivite

Hala 5 yaşında ailesiyle birlikte Türkiye'ye gelmiş. Hala'nın bir sihirli gücü var. Kendisi için ne isterse oluyor, kendisi için hayırlı olan her şey gerçekleşiyor. Şimdi biraz Hala nasıl bir kız hayal edelim.

- Sizce Hala Türkiye'de hangi şehirde yaşıyordur?
- Hala şimdi 15 yaşında. Hala 15 yaşına kadar neler yapmıştır? Hayatı nasıl geçmiştir?
- Peki Hala 20 yaşına kadar neler yapar sizce?
- 20 yaşından sonra Hala'nın hayatı nasıl olacak sizce?

Aktivite

Arwa 32 yaşında. Halep'te enstitü bitirmiş ve öğrencilikten beri anaokulu öğretmenliği yapmış orada. Sonra Antep'e taşınmışlar. 7 yıldır Antep'te yaşıyorlar. Arwa'nın Hala gibi sihirli bir gücü yok. Normal, sıradan hepimiz gibi şansıyla şanssızlığıyla bir hayat yaşıyor.

- Sizce Arwa şu an ne yapıyordur?
- Nasıl bir işte çalışıyordu?
- İşte neler yaşıyordu?
- Arkadaşları kimlerdir?
- Evli midir? Ne zaman evlenmiştir?
- Antep'te/İstanbul'da yaşıyor mudur yoksa taşınmış mıdır?
- Peki Arwa 10 yıl sonra ne yapıyor olacak?
- Arwa'nın yaşlılığı nasıl olacak sizce?

Aktivite

- Türkiyeli ve Suriyeli kadınların 3 ortak özelliğini sayacak olsanız neler söylersiniz?
- Türkiyeli ve Suriyeli kadınların 3 farklılığını sayacak olsanız neler söylersiniz?

Aktivite

Sizin sihirli bir gücünüz var. Tıpkı sihirli fülüt gibi, sizin ağzınızdan çıkacak her söz gerçekleşecek.

- Siz bu şapkayı takınca hangi sorunları çözmek isterdiniz?
- Nasıl çözerdiniz?

2. Türkiyeli kadınlarla yapılan odak grup çalışması

Aktivite

Antep'te/İstanbul'da yaşayan bir kadın var. İsmi de Emine olsun. Emine 30 yaşlarında.

- Evli midir bekar mıdır? Kaç çocuğu vardır?
- Bu kadın, ekonomik zorluk yaşıyor. Eşinin geliri yeterli değil. Ancak eşi çalışmasını kabul etmiyor. Bu kadın çalışma için ısrar etmeli midir? Kocasıyla nasıl konuşmalıdır?
- Arkadaşı çocuklarının geleceğinin daha önemli olduğunu söylüyor. Kocası ise çocuklarla evde ilgilenmenin daha önemli olduğunu söylüyor. Hangisini dinlemeli?
- Kadın iş bulmak için ne yapmalıdır?
- Bu kadın ne tür işler bulabilir? Bu işlerde çalışmasına bir engel var mı?
- Kadın kazandığı parayı nasıl harcamalı?

Aktivite

Varsayalım sizin bir restoranınız var. Bir aşçı işe alacaksınız. İki kadın bu iş için başvurdu ve siz bunlardan birisini işe alacaksınız. Birinci kadının ismi Fatma. Fatma çocukları büyümüş ama okula devam ediyorlar. Onların eğitimi ve geleceği için çalışmaya başlamak istiyor. İkinci kadın ise Amina. Amina ise oldukça yoksul bir Suriyeli. Evinin geçimi için çalışmak istiyor.

- Bu kadınlardan hangisini işe alırsınız?
- Bu kadınları işe almak için seçerken nelere bakarsınız?

Aktivite

- Suriyeli iş arkadaşınız var mı?
- Suriyeli kamşunuz var mı?
- Türkiyeli ve Suriyeli kadınların 3 ortak özelliğini sayacak olsanız neler söylersiniz?
- Türkiyeli ve Suriyeli kadınların 3 farklılığını sayacak olsanız neler söylersiniz?

Aktivite

Sizin sihirli bir gücünüz var. Tıpkı sihirli fülüt gibi, sizin ağzınızdan çıkacak her söz gerçekleşecek.

- Siz bu şapkayı takınca hangi sorunları çözmek isterdiniz?
- Nasıl çözerdiniz?

MINISTRY OF
FOREIGN AFFAIRS
OF DENMARK
Danida

Bu rapor Ministry of Foreign Affairs of Denmark (Danida)'nın mali desteği ile hazırlanmıştır. Bu raporun içeriği tamamen Kırkayak Kültür'ün sorumluluğundadır. Rapordaki ifadeler Kırkayak Kültür'ün kendi görüşleri olup, Danida'nın politikalarını ve görüşlerini yansıtmamaktadır.

